ONDERZOEK

NAAR DE

ECHTHEID VAN DEN BRIEF VAN PAULUS

AAN DE

GEMEENTE TE PHILIPPI.

ONDERZOEK

NAAR DE

ECHTHEID VAN DEN BRIEF VAN PAULUS

AAN DE

GEMEENTE TE PHILIPPI.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE

HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. H. J. HALBERTSMA,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE,

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN

op Vrijdag den 27sten Mei 1864, des namiddags te 2 ure,

DOOR

PIETER CORNELIS VAN WIJK,

CANDIDAAT TOT DE H. DIENST,

GEBOREN TE LEKSMOND.

WEESP,

G. G. BRUGMAN.

1864.

AAN MIJNE ZEER WAARDE OUDERS.

PRIJSVERMINDERING.

Door aankoop eigenaar geworden zijnde, bied ik de navolgende werken tijdelijk aan.

Voor f 7,50, in plaats van f 36,80:

HUGONIS GROTII
ANNOTATIONES IN NOVUM TESTAMENTUM

denuo emendatius editae

cura P. HOFSTEDE DE GROOT. 9 voll., 8°.

Dit voor theologen belangrijke werk, hetwelk bij de uitgave *f* 36,80 kostte, wordt voor *f* 7,50 aangeboden tot dat de voorraad op 25 exemplaren zal verminderd zijn; alsdan stel ik den prijs op tien gulden per exemplaar, van welke verhooging ik in de Kerkelijke Courant zal kennis geven.

lijke en godsdienstige ontwikkeling te bevorderen. Overeenkomstig uwen wensch, mogt ik mijne vorming tot de Evangelie-bediening ontvangen onder de leiding van den man, door vriendschapsbanden aan U verbonden, wiens groote verdiensten op het gebied der godgeleerde wetenschap, alom erkend, boven mijnen lof verre zijn verheven, wiens levensdoel het is, de godsdienst van Christus in hare oorspronkelijke zuiverheid in het licht te stellen en daardoor het hart zijner leerlingen te ontgloeijen tot liefde voor haar. Hooggeleerde Scholten! de bede, door U ten hemel gezonden in de plegtige ure, toen ik, van mij zelven nog onbewust, door den doop werd opgenomen in de Christelijke gemeente: „Och, dat dit kind mogt leven voor Uw aangezigt!" — was eene profetie van den arbeid, door U aan den jongeling verrigt. Ontvang mijn hartelijken dank voor al wat ik U ben verschuldigd, niet het minst ook voor de ondubbelzinnige blijken van vriendschap, door mij aan uw huis genoten.

Behoefte is het mij, Hooggeleerde Heeren Kuenen, Prins en Rauwenhoff, ook U mijne erkentelijkheid te betuigen zoowel voor de vele gaven, die Gij uit den schat uwer kennis en ervaring mij wildet mededeelen, als voor de welwillendheid, die ik in zoovele opzigten van U mogt ondervinden.

Het was op uwen raad, Professor Prins, hooggeschatte Promotor, dat ik, wegens U bekende redenen in de behandeling van het door mij gekozen onderwerp te leurgesteld, mij bepaalde tot het onderzoek, in dit proefschrift vervat. En na het volbrengen dezer taak gevoel ik alle reden, U te danken, niet slechts voor uwen raad, maar ook voor de groote bereidwilligheid, waarmede Gij mij, zoo dikwijls ik dit verlangde, hebt willen behulpzaam zijn.

Mijne Vrienden, voor een groot deel reeds werkzaam

in het ambt uwer keuze, onnoodig is het, dat wij elkander van onze duurzame toegenegenheid verzekeren. De band, tusschen ons gelegd, is te naauw, dan dat tijd of afstand dien ooit zouden kunnen verbreken.

De welwillende lezer, eindelijk, voere tegen den titel van dit proefschrift, niet de bedenking in, dat het eene *petitio principii* is, den brief, die nog bewezen moest worden van Paulus' hand afkomstig te zijn, te noemen: Brief van Paulus aan de gemeente te Philippi, — en neme in aanmerking de groote stijfheid en langdradigheid waaraan ik mij had moeten schuldig maken, wanneer ik met volkomene juistheid mijn opschrift aldus had gesteld: „Onderzoek naar de echtheid van den in den Nieuw-Testamentischen kanon aan Paulus toegekenden brief aan de Filippiërs."

INHOUD.

HOOFDSTUK III.

HOOFDSTUK IV.

INLEIDING.

Op het gebied der Paulinische letterkunde is het historisch kritisch onderzoek, sedert het optreden der Tubingsche school, eene nieuwe ontwikkelingsphase ingegaan. Waren er reeds vroeger tegen de authentie van enkelen der aan Paulus toegekende geschriften bezwaren ingebracht, en vooral sedert Schleiermacher de echtheid der zoogenaamde pastoraal-brieven door verschillende geleerden ontkend, — veel verder dan te voren strekte het snoeimes der kritiek zijne werkzaamheden uit, toen de Tubingsche Godgeleerden met tot hiertoe ongekende stoutmoedigheid een aanval deden op de echtheid van al de kleinere Paulinische brieven. In 1845 verscheen te Stuttgart van de hand van Dr. F. C. Baur het werk: *„Paulus, der Apostel Jesu Christi,"* waarin deze Hoogleeraar het resultaat van zijn onderzoek naar het leven en de leer van den Apostel Paulus mededeelde, en met de grootste scherpzinnigheid trachtte aan te wijzen, dat alleen de brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs regtstreeks van hem afkomstig zijn, terwijl de overige aan hem toegekende brieven moeten gehouden worden vóor geschriften, met bepaalde bedoeling na het Apostolisch tijdvak op zijnen naam vervaardigd en verspreid. Groot was de indruk, hierdoor in de godgeleerde wereld te weeg gebracht, en luide stemmen verhieven zich daartegen. Intusschen, hoe on-

gunstig men ook oordeelen mogt over de resultaten, door Baur verkregen, het groot gewigt van vele der door hem geopperde bedenkingen kon, bij onpartijdig onderzoek, niet worden ontkend; in ieder geval is daardoor noodzakelijk geworden eene vernieuwde behandeling der aangevochten brieven, waarbij van de ingebrachte bezwaren kennis genomen wordt. Van dezen arbeid nu, die wel door verschillenden ondernomen, maar daarom nog op verre na niet volbracht is, heb ik een gedeelte tot onderwerp van mijn proefschrift gekozen. Ik wenschte, namelijk, de vraag te beantwoorden, of de brief aan de Filippiërs, na al de gemaakte bedenkingen, nog aan den Apostel Paulus kan en moet worden toegekend.

Dat dit vraagstuk een naauwgezet, wetenschappelijk onderzoek alleszins verdient, zal wel geene breedvoerige aanwijzing behoeven. Reeds de enkele opmerking is voldoende, dat in den tegenwoordigen stand der wetenschap de Paulinische oorsprong der uit Rome gedateerde brieven des N. T. moet beschouwd worden als onbeslist, als eene *sub judice lis*. Zoo lang dit werkelijk het geval is, ontbreekt het ons aan zekerheid, dat de krachtvolle Apostel, die in zijne brieven, aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs gerigt, zijn verheven geest zoo duidelijk aan den dag legt, ook later, toen hij onder de allerongunstigste omstandigheden zich bevond, voor de zware proef, waarop hij gesteld werd, volkomen is bestand geweest. Mogt derhalve ons onderzoek tot het gewenschte resultaat leiden, dan zal daarmede althans gewonnen zijn — om niets meer te noemen — eene belangrijke bijdrage tot de kennis der persoonlijkheid van den grooten Apostel der heidenen.

De geschiedenis van ons vraagstuk kan geacht worden eerst te dagteekenen van de laatste twintig jaren. De

getuigenis der oudheid kent eenstemmig den genoemden brief aan Paulus toe. Reeds Polycarpus spreekt van een brief door Paulus aan de Filippiërs geschreven (1). Irenaeus (2) en Tertullianus (3) verwijzen in aanhalingen naar onzen brief, op welken bovendien waarschijnlijk toespelingen worden aangetroffen bij Clemens Romanus (4), Ignatius (5) en Clemens Alexandrinus (6). Ook Marcion (7) rekent den brief onder de Paulinische.

Nooit was er achttien eeuwen lang op dit punt

---

(1) In het 3de Hoofdstuk van zijn *brief aan de Filippiërs* zegt hij van Paulus: *ὅς καὶ ἀπὼν ὑμῖν ἔγραψεν ἐπιστολάς, εἰς ἅς ἐὰν ἐγκύπτητε δυνήσεσθε οἰκοδομεῖσθαι εἰς τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν πίστιν.* Ofschoon uit het 13de Hoofdstuk blijkt, dat hij onderscheid maakt tusschen het enkelvoud *ἐπιστολή* en het meervoud *ἐπιστολαί*, zoo volgt daaruit toch niet, dat op de aangehaalde plaats noodwendig aan *meerdere* brieven van Paulus aan de Filippiërs gedacht moet worden. Men moet echter toestemmen, dat de bekendheid van Polycarpus met slechts éénen brief van Paulus aan de Filippiërs niet kan worden afgeleid uit H. XI, waar hij, zijne lezers tegen ondeugden waarschuwende, aldus zich uitlaat: *ego autem nihil tale sensi in vobis, in quibus laboravit beatus* Paulus, *qui estis in principio epistolae ejus; de vobis enim gloriatur etc.* Deze plaats, zoo als zij daar gelezen wordt, is onverstaanbaar. Vgl. H. A. W. Meyer, *Kritisch exegetisches Handbuch über die Briefe an die Philipper, Colosser, u. an Philemon, 2te Auflage,* 1859. S. 91.

(2) *Adv. Haereses*, IV, 18: *quemadmodum et* Paulus *Philippensibus ait, repletus sum acceptis ab Epaphrodito, cet.*

(3) *De Praescript. Haeret.* cap. 36, waar Philippi genoemd wordt onder de Apostolische zetels, *ubi authenticae litterae Apostolorum recitantur.*

(4) *Ep.* I, cap. 16.

(5) *Ad Rom.* cap. 6.

(6) *Paedag.* c. 1.

(7) Hij erkende volgens Epiphanius (*Adv. Haer.* cap. 42) tien Paulinische brieven (*αἵ εἰσι πρώτη μὲν πρὸς Γαλάτας..... δεκάτη πρὸς Φιλιππησίους*). Ten onregte wordt door Baur uit de rangschikking der brieven in den Marcionitischen kanon afgeleid, dat de

eenige tegenspraak geweest, toen Baur (*Paulus*, S. 458 u. s. w.) den brief op de lijst der later vervaardigde geschriften plaatste, op naam van Paulus ter zijner verheerlijking geschreven. Een jaar later gaf Schwegler zijn „*Nachapostolisches Zeitalter*" uit, waarin hij (Th. II. S. 136) aan de door Baur aangevoerde bedenkingen nog anderen toevoegde.

Al spoedig werd tegen hen de authentie des briefs van verschillende kanten in bescherming genomen, o. a. door Prof. Scholten (1), Ed. Reuss (2) en de commentatoren op dezen brief, sedert verschenen. Zelfs Hilgenfeld, een kweekeling der Tubingsche school en krachtig verdediger harer beginselen, heeft ten aanzien van dezen brief zich vóór de echtheid verklaard (3). Nadat over dit onderwerp twee monografiën waren verschenen, en wel van B. B. Brückner (4) en G. A. C. Lünemann (5), die als verdedigers der echtheid tegen Baur optraden, heeft de Tubingsche Hoogleeraar (6), met het oog op hunne verhandelingen, de reeks zijner bedenkingen nog nader

---

kleinere brieven als deutero-Paulinische later daaraan zouden zijn toegevoegd. Men kan in die rangschikking opmerken, dat daarbij zekere chronologische orde is in acht genomen.

(1) *Hist. krit. Inleiding tot de Schriften des N. T.*, 1856, bl. 268—276.

(2) *Geschichte der heiligen Schriften des N. T.* 2te Ausg., Th. I, S. 119.

(3) *Der Kanon und die Kritik des N. T.*, Halle, 1863, S. 174.

(4) Eene door de theol. faculteit te Leipzig bekroonde verhandeling, getiteld: *Epistola ad Philippenses Paulo auctori vindicata, contra Baurium*, Lips. 1848.

(5) Pauli *ad Philippenses epistola, contra Baurium defensa*, Götting. 1847.

(6) In een opstel, getiteld: *Zur N. Tlichen Kritik. Uebersicht über die neuesten Erscheinungen auf ihrem Gebiete. Theol. Jahrb.* v. Baur u. Zeller, 1849, H. IV.

uitgebreid en bevestigd, en als zijne overtuiging uitgesproken, dat er nog gansch andere bewijzen moeten worden aangevoerd, om de door hem gemaakte zwarigheden volledig uit den weg te ruimen. Dit moet in zooverre onvoorwaardelijk worden toegestemd, als het niet voldoende is tot staving van de authentie van eenig geschrift, zich bijna uitsluitend te bepalen tot de bloote wederlegging der geopperde bedenkingen. Veeleer is het noodig, dat men, zooveel mogelijk *positieve* bewijzen leverende, uit den inhoud des briefs besluite tot zijn auteur. Daartoe moet in de eerste plaats worden kennis genomen van het historisch verband, waarin de auteur zich plaatst, opdat het vast sta, dat er van dezen kant geene bezwaren zich opdoen tegen de echtheid des briefs; terwijl daarna uit de verschillende eigenaardigheden, waardoor de schrijver zich kenmerkt, moet blijken, of zijn brief in alle opzichten het beeld teruggeeft van den Apostel Paulus, gelijk ons dit voor oogen staat in die geschriften, die algemeen erkend zijn als van zijne hand afkomstig. Op deze wijze ons onderzoek inrigtende, beschouwen wij den brief van verschillende zijden en staan achtereenvolgens stil bij de

I. geschiedkundige bijzonderheden, daarin vermeld,
II. karaktertrekken des schrijvers, daarin verspreid,
III. dogmatische overtuigingen, daarin blootgelegd, en
IV. eigenaardige schrijfwijze en woordenkeus, daarin gebezigd.

HOOFDSTUK I.

GESCHIEDKUNDIGE BIJZONDERHEDEN.

Een eerste vereischte bij de beoordeeling der echtheid van eenig geschrift is dit, dat men een voldoend antwoord zoeke te geven op de vraag, of de vermoedelijke auteur past in het historisch verband, waarin hij geplaatst is, m. a. w. of de geschiedkundige bijzonderheden, die daarin voorkomen aangaande hem zelven, zijnen tijd en de personen, met wie hij in aanraking komt, in overeenstemming zijn met hetgeen van elders dienaangaande bekend is? Mogt men bij de beantwoording dezer vraag stuiten op anachronismen of andere historische feilen, dan zou dit regtstreeks getuigen tegen de authentie. Bij ons tegenwoordig onderzoek verkrijgt deze vraag een eigenaardig belang wegens de bedenkingen, ook van dezen kant tegen den Paulinischen oorsprong van den brief aan de Filippiërs ingebracht. Vooral doen zich aan ons ter overweging voor,

vooreerst, de toestand, waarin Paulus volgens den brief verkeert, en zijne naaste omgeving;

ten anderen, de trekken uit zijne levensgeschiedenis, die daarin voorkomen;

eindelijk, de berigten aangaande de gemeente te Philippi, daarin vervat.

§ 1.

De toestand, waarin Paulus *volgens den brief verkeert, en zijne naaste omgeving.*

De schrijver doet zich voor als den Apostel Paulus (H. I : 1), die op het oogenblik, dat hij dezen brief schrijft, zich te Rome (1) in gevangenschap bevindt (H. I : 13, 14, 16, 17), en ofschoon reeds eenigen tijd (2) daar verkeerd hebbende, nog altijd onzeker is omtrent de beslissing, die te zijnen opzichte zal genomen worden. Hij kan zich daarom H. II : 17 de onmogelijkheid niet ontveinzen, dat het zijn lot zal wezen, te sterven voor de zaak des Evangelies; — maar toch, veel schooner, meent hij, staat de kans om vrijgesproken te worden, zoodat hij H. I : 26 en H. II : 24 zijn vertrouwen uitspreekt, zijne vrienden weêr te zullen zien, ja, zoo stellig den gunstigen afloop verwacht, dat hij H. III : 25 aldus zich durft uitlaten: „Ik weet, dat ik in 't leven blijven zal."

(1) De meening van Paulus *van Heidelberg* en Böttger, dat de brief te Caesarea geschreven is, zal wel na hetgeen daaromtrent sedert is in 't midden gebracht, als verouderd kunnen beschouwd worden. Vgl. de boven aangehaalde werken van Prof. Scholten en Reuss.

(2) Dat Paulus reeds eenigen tijd daar vertoefd had, blijkt uit hetgeen H. I : 12 verv. (vgl. H. IV : 22) van de *προκοπή τοῦ εὐαγγελίου* gezegd wordt.

Deze verwachtingen laten zich zeer goed verklaren, wanneer wij aannemen, dat de brief geschreven is in het begin van het jaar 62 (1). Toen was Paulus ongeveer een jaar te Rome geweest, en stond nog aan het hoofd der keizerlijke lijfwacht de edele Burrus, aan wien de zorg was toevertrouwd voor de bewaring der aan het keizerlijk geregt onderworpen gevangenen (2). Deze behoorde met zijn broeder Seneca tot de meest invloedrijke mannen in Rome (3), en hetgeen ons omtrent zijn karakter bekend is (4) doet ons gereedelijk besluiten tot zijne goede gezindheid jegens den onschuldigen gevangene. Onder zoo

---

(1) Gewoonlijk plaatst men den brief aan het einde van het tweede jaar der gevangenschap te Rome. De gronden echter daarvoor bijgebracht behouden allen hunne kracht, ook bij het door ons gestelde jaartal. Dat Paulus in Maart van 't jaar 61 te Rome gekomen is, wordt aangewezen door Dr. Karl Wieseler, *Chronologie des Apost. Zeitalters*, 1848, S. 86.

(2) Plin. *Epistt. lib.* X, 65. Hier vinden wij dit antwoord van Trajanus op een brief van Plinius, over de zaak van een man, die verbannen was en zich aan die straf niet had onderworpen: *Vinctus mitti ad praefectos praetorii mei debet*. Hand. XXVIII : 16 wordt in den *textus receptus* de overgave vermeld der gevangenen *τῷ στρατοπεδάρχῳ*, d. i. aan den *praefectus praetorii*. Vgl. ook Josephus, *Antt. Jud.* XVIII, § 6, 7.

(3) Sueton. *Vit. Tit.* c. 55.

(4) Tacitus (*Ann.* 14, 51) zegt, van Burrus' dood sprekende: *civitati grande desiderium ejus mansit per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria.*" Volgens Wieseler, a. a. O. S. 83, stierf Burrus in 't jaar 62, terwijl van de beide mannen, die hem opvolgden, Tegellinus weldra den meesten invloed verkreeg, wiens pogingen, om den Keizer, na de verstooting van Octavia, te verbinden met de Joodsche proselietin Poppea, die hare geloofsgenooten zeer ondersteunde, ons voor het lot van Paulus niet veel goeds doen verwachten. Zie Joseph. *Antt. Jud.* XX, 8, 11. *Vit.* § 3.

aanzienlijke bescherming, meenen wij, moet de toestand van Paulus van dien aard geweest zijn, dat daardoor de hoop op bevrijding gewekt werd. Bovendien is ons ook in het berigt, Hand. XXVIII : 16—30, de herinnering bewaard gebleven van de gunstige omstandigheden, waarin de Apostel in dezen tijd zich bevond.

Baur (1) beweert, dat de schrijver in de wijze, waarop hij H. I : 20—24 zijne verwachtingen uitspreekt, verraadt, dat hem het levenseinde des Apostels bekend is; doch wij meenen juist het tegendeel uit die plaats te kunnen afleiden. Immers lezen wij daar, dat de Apostel, ofschoon voor zich verlangende met Christus te zijn, toch verzekerd is van zijne bevrijding. Een auteur, wien de tegenovergestelde afloop bekend was, zou vermoedelijk zich niet in dezer voege hebben uitgelaten.

Letten wij vervolgens op hetgeen ons omtrent de omgeving van Paulus wordt medegedeeld, dan lezen wij H. I : 15—17, dat, behalve de geestverwanten des Apostels (vs. 14, 15^a, 16), gelijk overal elders, zoo ook te Rome zich Joodsch-Christelijke leeraars (vs. 15^b, 17) bevonden, die, afgunstig en twistgierig van aard, hem het leven onaangenaam zochten te maken en zijnen invloed door hunne prediking te verzwakken (2). De aanwezigheid van zulke mannen

(1) *Paulus*, S. 473.

(2) Baur (*Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 517) weet niet, of de *τινες*, vs. 15, ook tot de *broeders in den Heer* moeten gerekend worden; ook begrijpt hij de tegenstelling niet tusschen de beide hier genoemde klassen. Intusschen blijkt uit de praedikaten, aan de *τινες μὲν* gegeven, dat zij niet tot de *broeders in den Heer* behooren, terwijl het duidelijk genoeg is, dat de tegenstelling ligt in de verschillende bedoeling, waarmeê de prediking der geestverwanten en die der partijmannen geschiedt.

was wel te verwachten in eene gemeente, voor welke Paulus vier jaren vroeger het noodig had geoordeeld, tegenover het stationaire standpunt der Joodsch-Christelijke rigting, die aldaar sterk vertegenwoordigd was, zijne denkbeelden breedvoerig uiteen te zetten en te verdedigen in zijnen brief aan de Romeinen, en waarschuwingen te doen hooren tegen den laster en de verdenking, toen reeds door zijne vijanden hem bereid (1).

Met name worden uit de omgeving van Paulus slechts twee mannen genoemd: Epaphroditus en Timotheüs. De eerste, door de gemeente van Philippi met de voor Paulus bestemde giften naar Rome gezonden, had zich daar zeer verdienstelijk gemaakt voor de goede zaak, ja zelfs διὰ τὸ ἔργον, blijkens H. II: 30, eene gevaarlijke ziekte zich op den hals gehaald. Thans weêr hersteld, zou hij met den brief de terugreis naar Philippi ondernemen (H. II : 25—30). Aangaande Timotheüs wordt H. II : 19—24 eene allergunstigste getuigenis afgelegd. Dezen zou de Apostel later met eene zending naar Philippi belasten; want, schrijft hij vs. 20, ik heb niemand, die zoo goed uwe belangen behartigen zal. Dat dit werkelijk het geval was, kan met geenerlei regt betwijfeld worden; doch met Baur (2) moeten wij erkennen, dat het oordeel, naar aanleiding dezer loffelijke vermelding van Timotheüs over al de overige vrienden en medearbeiders van Paulus uitgesproken, te hard is; οἱ πάντες γὰρ — lezen wij vs. 21 — τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Χ. Ἰ. Men wachte zich intusschen zulk eene overdrijving terstond onpaulinisch te noemen, daar integendeel juist van een man als Paulus te verwachten is, dat hij, onder den indruk van het oogenblik,

(1) Rom. XVI : 17, 18.

(2) *Theol. Jahrb.*, a. a. O. S. 520.

waarin hij de hooge voortreffelijkheid van Timotheüs boven al de anderen in het licht stelt, zich zulke wobrden kon laten ontvallen. Immers dergelijke sterke, eenigermate overdreven uitspraken treffen wij herhaalde malen in zijne brieven aan. Men zie bijv. 1 Kor. VI: 18, waar hij, bezield door de overtuiging van het noodzakelijke der vermaning: *φεύγετε τὴν πορνείαν*, niet schroomt te verklaren, dat, behalve de *πορνεία*, *iedere* zonde buiten het ligchaam geschiedt. En ofschoon hij in dienzelfden brief zich verpligt gevoelt, de niet zeer vleijende woorden tot de Korinthische christenen te rigten: gij zijt nog *σαρκικοί*, daar aarzelde hij toch niet, in den aanhef, het levendig gevoel van liefde tot zijne gemeente uit te spreken in de lofspraak: *ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε*, *ἐν παντὶ λόγῳ*, *ἐν πάσῃ γνώσει* (1 Kor. I : 5). Men zal dus, even als op de genoemde plaatsen, ook Fil. II : 21 *οἱ πάντες* in meer beperkten zin kunnen opvatten, te meer daar onder hen, strikt genomen, ook Epaphroditus zou moeten behooren, in strijd met de getuigenis, even daarna aangaande hem afgelegd.

Nog andere bezwaren worden door Baur ontleend aan het berigt der zending van Timotheüs. Hij verklaart die zending voor eene fictie, niet kunnende begrijpen, hoe Paulus een' in zijn toenmaligen toestand zoo onontbeerlijken vriend als Timotheüs te gelijk met Epaphroditus heeft kunnen verwijderen. Doch er staat vs. 23 met zoovele woorden te lezen, dat Timotheüs juist *niet* te gelijk met Epaphroditus zou komen, maar eerst dan, wanneer Paulus wist, hoe het met hem afloopen zou, zoodat het berigt, hetwelk aan Baur onwaarschijnlijk voorkomt, in werkelijkheid hier niet gevonden wordt. Intusschen gaat hij voort, op dezen denkbeeldigen grondslag zijn gebouw op te trekken, hetwelk, hoe kunstig ook

in één gezet, te gelijk met zijnen grondslag moet in één storten. De auteur zou namelijk zijn verhaal verzonnen hebben met het doel, om een bijzonder bewijs te leveren voor Paulus' liefde tot de christenen te Philippi, en daar hij 2 Kor. VIII de vermelding van een dergelijk geval vond, hieruit zijne beschrijving hebben ontleend. Zulk eene toedracht der zaak is echter volstrekt onbestaanbaar. De vergelijking toch van 2 Kor. VIII met onze plaats doet ons zien, dat beide alleen gemeen hebben: 1°. de benamingen aan de broeders gegeven, met welke echter in al de brieven van Paulus zijne medehelpers worden bestempeld, en 2°. de zorg van Paulus voor eene goede ontvangst der afgezondenen. Hiervan vinden wij echter evenzeer proeven in 1 Kor. XVI : 10 vv., waar o. a. vs. 18 van Fortunatus cum suis gezegd wordt: ἐπιγινώσκετε τοὺς τοιούτους, eene uitspraak, die veel meer overeenkomst heeft met het ἐντίμους ἔχετε τοὺς τοιούτους van Fil. II, dan de door Baur aangehaalde woorden, waarmeê 2 Kor. VIII : 24 de aldaar vermelde broeders worden aanbevolen. Ten slotte merken wij nog op, dat niet alleen de vorm, waarin Paulus in deze afdeeling van den brief aan de Korinthiërs zich uitdrukt, maar ook de zaak zelve, die zij behandelt, geheel verschilt van die, waarvan te dezer plaatse sprake is. Terwijl namelijk dáár Titus met twee ongenoemde broeders wordt afgezonden naar Korinthe, om de zaak der inzameling voor de Jeruzalemsche armen in orde te brengen, is in onzen brief slechts sprake van eene afzending van Timotheüs, na verloop van tijd, en met geheel andere bedoelingen, en Epaphroditus keert slechts naar zijne eigene woonplaats terug.

Eindelijk hebben wij hier nog het oog te vestigen op de berigten aangaande 's Apostels werkzaamheid ter uit-

breiding des Christendoms. Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γένεσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. Aldus luidt zijn verslag dienaangaande H. I : 12, 13. Blijkt uit deze woorden, dat Paulus bij het geheele praetorium en bij al de overigen, met wie hij in aanraking kwam, bekend stond als een gevangene, niet wegens misdaden, door hem bedreven, maar alleen om des geloofs wille (1), — H. IV : 22 wordt te kennen gegeven, dat zelfs sommigen uit de οἰκία Καίσαρος tot het Christendom waren overgegaan. De volgende opmerking zal deze berigten in het vereischte licht plaatsen. Op den Palatijnschen berg was nevens het paleis des keizers een praetorium voor de keizerlijke lijfwacht gebouwd (2), waarin onder bewaking der praetorianen de gevangenen bewaard werden (3). Wanneer nu ook Paulus onder dezen zich bevond (4), is het zeer natuurlijk, dat hij in aanraking gekomen is met het gansche praetorium en met de οἰκία Καίσαρος, die immers aan het praetorium verbonden was (5).

---

(1) Vgl. Dr. W. A. van Hengel, *Comm. perpetuus in Ep. Pauli ad Phil.*, p. 68—70.

(2) Dit blijkt uit de verklaring door Dio 53, 16 van het woord *palatium* gegeven: καλεῖται δὲ τὰ βασίλεια παλάτιον, ὅτι ἐν τῷ παλατίῳ ὁ Καῖσαρ ᾤκει, καὶ ἐκεῖ τὸ στρατήγιον (*praetorium*) εἶχε.

(3) Zoo heeft Agrippa aan het einde der regering van Tiberius gevangen gezeten πρὸ τοῦ βασιλείου, d. i. in het *praetorium*.

(4) Indien uit het berigt, Hand. XXVIII : 30, moet worden afgeleid, dat het verblijf van Paulus was afgezonderd van het praetorium, dan zou nog, daar hij in ieder geval bewaakt werd door praetoriaansche soldaten, en dezen elkander dagelijks vervingen, zijne aanraking met het geheele praetorium ons niet kunnen te bevreemden.

(5) Volgens Perizonius, v. Hengel en Meyer is het hier vermelde praetorium niet het nevens het keizerlijk paleis ge-

Overigens laat de uitdrukking *huis des keizers* zoowel toe te denken aan praetoriaansche soldaten (1) als aan andere, tot het keizerlijk hof of de keizerlijke familie behoorende personen (2).

Mag deze gang van zaken voor zeer natuurlijk gehouden worden, anders oordeelen de geleerden der Tubingsche school (3). Het komt hun namelijk zeer verdacht voor, dat alleen hier aangaande den met zóó schitterenden uitslag bekroonden Evangeliearbeid van Paulus te Rome een berigt voorkomt, overigens door niets van elders gestaafd. Zij verklaren dit voor een verdichtsel, waarvan zij de wording duidelijk kunnen aanwijzen. De brief zelf brengt hen in H. IV : 3 daartoe op den weg, en wel langs de volgende kronkelpaden. De man, aldaar met bijzonderen ophef vermeld, kan, daar uit dien tijd noch de geschiedenis, noch de sage een' ander van dien naam vermeldt, niemand anders zijn dan Clemens Romanus, de uit de *Homiliën* welbekende vriend van Petrus, hier onder de *σύνεργοι* van Paulus genoemd, overeenkomstig de gewoonte der pseudo-Apostolische

---

bouwde, maar de *castra praetorianorum* of *kazerne der keizerlijke lijfwacht*, onder de regering van Tiberius bij de *porta viminalis* gebouwd, om de praetorianen, waarvan een groot deel in de omliggende dorpen verstrooid was, te concentreren. 't Is waar, dat ook deze *castra* konden bedoeld zijn; maar in verband met de vermelding van de *οἰκία Καίσαρος*, houden wij ons liever aan de bovengenoemde verklaring, te meer, daar het praetorium op den Palatijnschen berg, ook nog na den bouw der *castra*, dezelfde diensten bleef bewijzen. Joseph. *Antt. Jud.* XVIII : 6, 7.

(1) Zij worden Juven., *Sat.* 10, 95 genoemd *castra domestica*, terwijl Tacitus van hen spreekt als *in domum Caesaris transgressi*.

(2) Wieseler, a. a. O. S. 403, 421.

(3) Baur, *Paulus*, S. 472. Schwegler, a. a. O. Th. II, S. 136.

schrijvers, om door het invlechten van zulke namen hunne verzoenende bedoelingen te bereiken (1). Omtrent dezen nu meldde de sage, dat hij was ἀνὴρ πρὸς γένους Τιβερίου (2), en derhalve behoorde tot de οἰκία Καίσαρος. Daar echter de historische grondslag tot die sage gelegen is in hetgeen was voorgevallen met Flavius Clemens, door Suetonius (*Domit.* c. 15) *patruelis Domitiani* genoemd (3), die onder Domitianus den marteldood onderging, zoo kan dit verhaal niet zijn opgesteld vóór den tijd, waarin de sage de lotgevallen van Flavius Clemens kon overbrengen op den gefingeerden persoon van Clemens Romanus. Deze sage nu, waaruit de schrijver van den brief aan de Filippiërs afleidde den ingang, dien het Christendom in het paleis des keizers zou gevonden hebben, in verband gebracht met het berigt Hand. XXVIII : 16, waaruit hij besloot, dat Paulus in betrekking stond tot het *praetorium*, zal hem aanleiding gegeven hebben tot verheerlijking van zijnen held, ook door de mededeeling zijner glansrijke werkzaamheid te Rome.

---

(1) Vgl. het door Volkmar opgemerkte in de *Theol. Jahrb.* 1856, S. 309, 1857, S. 147, en Baur, *Das Christenthum und die Kirche der drei erste Jahrhunderte*, 1860, S. 143, 144.

(2) *Hom.* IV, cap. 7 wordt eene ontmoeting verhaald van Clemens en Simon, bij welke gelegenheid Appion, een vriend van Clemens' vader, die tot Simon's gezelschap behoorde, sprak: *οὗτός ἐστι Κλήμης, περὶ οὗ ὑμῖν τε εὐγενείας καὶ τῆς ἐλευθεροπρεπείας πολὺν ἐποιούμην λόγον, ὅτι ἀνὴρ πρὸς γένους Τιβερίου Καίσαρος ὤν.* Ook *Hom.* XIV, cap. 10 vermeldt Faustus, Clemens' vader, dat de reden, waarom hij zich niet had bekend gemaakt, lag in zijne verwantschap aan den keizer (*πρὸς γένους ὑπάρχων Καίσαρος*). Zie A. R. M. Dressel, *Clementis Romani quae feruntur viginti Homiliae nunc primum integrae*, Götting. 1853.

(3) Vgl. ook Dio Cass., 67, 14. Euseb. H. E. III, 18.

Indien ook wij bezwaren hadden ontmoet in het berigt van de προκοπὴ τοῦ εὐαγγελίου, wij zouden toch in geen geval langs den door Baur voorgestelden weg daaruit trachten te geraken, daar reeds dadelijk aan den ingang van dien weg zich een struikelblok vertoont, dat met geene mogelijkheid is uit den weg te ruimen. Ik bedoel de omstandigheid, dat Clemens, zoo als reeds van verschillende kanten is opgemerkt (1), een inwoner van Philippi moet zijn geweest. De plaats toch, waarin van hem melding gemaakt wordt, H. IV : 3 luidt aldus: καὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου. Te regt is door Brückner (2) opgemerkt, dat alleen aan Rome als woonplaats van Clemens zou kunnen gedacht worden, wanneer de woorden μετὰ καὶ Κλήμεντος onmiddellijk verbonden werden aan ἐρωτῶ, welke verbinding echter niet kan plaats hebben. Niettegenstaande de gemaakte bedenkingen op zijne hypothese, nam Baur (3) haar later niet terug, maar erkennende de mogelijkheid, dat ook een andere Clemens kon bedoeld zijn, beriep hij zich op den geringen graad van zelfstandigheid, dien de auteur overal verraadt, en op zijne gewoonte, om zijne mededeelingen te putten uit nog aan te wijzen bronnen. Doch deze beschuldiging, waarop ten laatste de geheele hypothese van Baur rust, is, zoo als bereids gebleken is en bij de verdere behandeling van ons onderwerp op nieuw blijken zal,

---

(1) Vgl. de boven aangehaalde werken van Scholten, Reuss, Wieseler, Meyer, Brückner, Lünemann, alsmede Ritschl (*Hall. Algem. Lit. Zeit.* 1847, S. 1008).

(2) l. l. p. 65.

(3) *Theol. Jahrb.* a. a. O.

te eenemale ongegrond. Hiermede nu kan de Tubingsche constructie geacht worden wederlegd te zijn (1).

§ 2.

Trekken uit de levensgeschiedenis van Paulus.

Omtrent de levensgeschiedenis van Paulus vinden wij H. III : 5—7 het volgende opgeteekend: εἴ τις ἄλλος δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. περιτομῇ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραήλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος· ἀλλὰ ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν.

Deze woorden, die de zuivere Joodsche afkomst des Apostels, zijne vroegere denk- en handelwijze, en zijne bekeering vermelden, zijn te zeer in overeenstemming met hetgeen wij aangaande hem van elders weten, dan dat dit nog nadere aanwijzing behoeven

(1) Dat zij, ook afgezien van ons oordeel over Clemens, onhoudbaar zijn zou, moge blijken uit de volgende opmerkingen: 1°. Zeer gewaagd is het, de tendenz-hypothese toe te passen op één enkel woord (en dan nog zóó ver gezocht, dat het niet waarschijnlijk is, dat de Filippiërs daaruit de bedoelde gevolgtrekking zouden afleiden!) in een geschrift, waarin het zelfs der Tubingsche kritiek niet gelukt is, overigens een enkel spoor van verzoeningspogingen aan te treffen. 2°. Gelijk in de bovengenoemde werken van Brückner en Lünemann is aangewezen, kunnen de lotgevallen van Flavius Clemens niet op Clemens Romanus worden overgebracht. Ook Baur schijnt dit gevoeld te hebben. Althans in zijn later geschrift: *Das Christenthum der drei erste Jahrh.*, S. 463, laat hij zich, over den dood van Flavius Clemens sprekende, aldus uit: *Wer kan wissen, wie sich der auf* Domitians *Befehl hingerichtete* F. Clem. *zu dem christlichen* Clem. *verhielt, welcher als Bischof der Rom. Gemeinde eine so bedeutende Stelle in der Tradition jener Zeit einnimmt?*

zou. Zelfs de opgave der plaatsen uit de hoofdbrieven, waarin dezelfde bijzonderheden voorkomen, is te eenemale overbodig.

Desniettemin bestaat de mogelijkheid, dat een pseudoniem auteur, om daardoor te beter voor Paulus door te gaan, de vermelding van deze bijzonderheden in zijn geschrift heeft ingevlochten. Deze mogelijkheid is voor Baur eene zoo stellige zekerheid, dat hij beweert, dat Paulus over zich zelven niet aldus zou hebben kunnen schrijven: *Wie unmotivirt* — zoo luidt zijne bedenking, die wij liefst met zijne eigen' woorden mededeelen (1) — *wie mit Gewalt herbeigezogen ist hier dieses Reden des Apostels von sich, wenn wir es mit der Art und Weise vergleichen, wie er sich mit seinen Gegnern in der Originalstelle aus einander setzt, wo man sogleich sieht, welche Sache es gilt. Welches schwache, leblose Nachbild haben wir dagegen hier! Wie allbekantes sagt der Ap. über seine früheren Lebensverhältnisse, wie kleinlich ist die Hervorhebung der achttägigen Beschneidung.*

De *Originalstelle*, waarvan Baur spreekt, is 2 Kor. XI : 22, zoodat onze plaats daarvan slechts eene copie zou zijn. Maar bij naauwkeurige vergelijking zien wij, dat hier niet alleen geene copie geleverd, maar zelfs eene geheel andere zaak behandeld wordt. Immers terwijl hier datgene genoemd wordt, waarop de Apostel als *Jood* had kunnen roem dragen, maar waarvan hij de waarde als *Christen* ontkent, zijn daarentegen de voorregten, die 2 Kor XI worden opgesomd, van dien aard, dat hij daarin niet slechts als Jood, maar ook nog als Christen boven hen uitmunt. Of zou, om iets te noemen, op zijn

(1) *Paulus*, S. 466.

roem als *dienaar van* Christus, waarvan hij 2 Kor. XI : 23 gewaagt, ooit de uitspraak kunnen worden toegepast: Ik heb dat om Christus wil schade geacht? Het éénige, dat beide plaatsen gemeen hebben, is dit, dat de echt Joodsche afkomst van Paulus wordt ter sprake gebracht, hetgeen echter ook, en wel veel meer overeenkomstig met onze plaats, Rom. XI : 2 geschiedt.

Wel verre van hier eene copie voor ons te hebben, meenen wij integendeel trekken op te merken, die zoo zeer het karakter van oorspronkelijkheid dragen, dat aan een' pseudoniemen auteur niet kan gedacht worden. Dit blijkt vooral uit den zamenhang, waardoor tevens de bedenking van Baur, dat des Apostels spreken over zich zelven zoo *unmotivirt* en *mit Gewalt herbeigezogen* is, vervalt. Tegenover de mannen van het Joden-Christendom, vs. 2 beschreven, stelt Paulus v. 3 zich zelven en zijne Filippiërs als de zoodanigen, die de *ware*, innerlijke besnijdenis deelachtig zijn, en wijst daardoor aan, dat, volgens zijne beginselen, de gemeente te Philippi, al waren hare leden grootendeels niet besneden (1), daarom toch geene lagere plaats innam in de rij der Christelijke gemeenten. Ten einde nu aan zijn beginsel meer kracht bij te zetten, gaat hij vs. 4 voort, met te zeggen, dat, indien uitwendige voorregten waarde hadden, hij wel de meesten zou kunnen vermelden, als hemzelven te beurt gevallen. En zoo onderscheidt hij zich door καίπερ ἐγώ (vs. 4) van de ἡμεῖς (vs. 3), omdat alleen op hem zelven de zaken van toepassing zijn, vs. 5—7 opgesomd. Zulk eene fijne onderscheiding laat zich van een' pseudoniemen auteur niet onderstellen.

---

(1) Beneden, bl. 25, zal worden aangewezen, dat de gemeente van Philippi grootendeels uit Heiden-Christenen bestond.

Dat overigens de hier vermelde zaken overbekend zijn, is eene klacht, evenzeer op 2 Kor. XI : 22 vv., Rom. IX : 4, XI : 1, Gal. I : 13 enz. van toepassing; en dat het noemen der besnijdenis ten achtsten dage zoo kleingeestig is, zal wel niet het oordeel zijn geweest der Joodsch-Christelijke leeraars, voor wie deze vermelding dienen moest (1).

§ 3.

Berigten aangaande de gemeente te Philippi.

De Christelijke gemeente te Philippi, de eerste stad in Europa, waar de naam van Jezus is beleden geworden, werd door Paulus gesticht op zijne tweede zendingsreis (2), in het jaar 52. Zes jaren later, toen de Apostel op reis naar Korinthe vertoefde in Macedonië, herhaalde hij zijn bezoek (3) en bracht op de terugreis de paaschdagen van 't jaar 58 aldaar door (4).

Het was dan nu, bij het schrijven van den brief, vier jaren geleden, sedert hij voor 't laatst persoonlijk had kennis genomen van den toestand der gemeente; doch ook na dien tijd kan hij door Epaphroditus zooveel mogelijk berigten omtrent haar hebben ingewonnen.

Uit deze opgave ontleenen wij ons regt, om bij Paulus volledige bekendheid met den staat van zaken onder de Filippische Christenheid te verwachten. Wij onderzoeken nu, of de brief aan die verwachting be-

---

(1) De geboren Jood was daardoor van den proseliet onderscheiden. Vgl. Meyer, t. a. p.

(2) Hand. XVI : 12—40.

(3) Dit leiden wij af uit het berigt Hand. XX : 2, dat hij de landstreek Macedonië, waar hij zich drie maanden ophield, doorreisde.

(4) Hand. XX : 6. Op herhaalde bezoeken worden wij ook in onzen brief gewezen H. I : 30, II : 22, III : 18.

antwoordt, m. a. w. of de berigten aangaande de gemeente te Philippi, die hij ons aanbiedt, historisch kunnen worden genoemd. Vóóraf ga eene niet overbodige opmerking! Het moet namelijk de algemeene indruk zijn, dien de lezing van onzen brief achterlaat, dat zijn auteur door een zeer naauwen band zich verbonden gevoelt aan de Christenen, tot welke hij zich rigt. Wel is waar, uit al de brieven van Paulus blijkt, dat hij gewoonlijk zijne gemeenten een hart vol toegenegenheid en liefde toedroeg, — doch te vergeefs zal men daarin sporen zoeken eener betrekking, zóó innig en zóó teeder, als er in dezen brief zijn te vinden. In een volgend hoofdstuk zullen wij gelegenheid hebben, deze betrekking nader te leeren kennen. Hier wenschen wij slechts op te merken, dat de bijzonderheden in onzen brief vermeld, aangaande de gemeente te Philippi, van dien aard zijn, dat daaruit de meer dan gewone hartelijkheid, door Paulus voor haar aan den dag gelegd, voldoende wordt verklaard. En dat dit verschijnsel eene belangrijke bijdrage oplevert voor de echtheid van het geschrift, behoeft wel geen betoog.

Het zijn voornamelijk drie trekken, die onze brief aangaande deze gemeente ons aanbiedt: *a.* haar karakter; *b.* hare godsdienstige rigting; *c.* hare gezindheid voor Paulus.

a. De schrijver van onzen brief vermeldt met ophef den voorbeeldigen levenswandel, waardoor de leden der gemeente zich onderscheidden. Reeds van den eersten dag af aan hadden zij hunne ingenomenheid betoond met de goede zaak; tien jaren waren sedert verloopen, doch hun Christelijke zin was niet verflaauwd (1).

---

(1) II. I : 5., *ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν.*

Onafgebroken hadden zij de vermaningen opgevolgd, hun door den Apostel gegeven (1), en alzoo dien trap van Christelijke volkomenheid bereikt, dat hij H. I : 6 zijn vertrouwen durft uitspreken, dat zij tot den einde toe zullen volharden in het goede. Levende te midden eener heidensche wereld, hadden zij niet zelden smaadheden te verduren gehad om de belijdenis van Christus (H. II : 29, 30) en werden nog steeds door gevaarlijke tegenstanders bedreigd (H. II : 28). Ook tegen die proef echter waren zij bestand geweest, en zoo konden zij genoemd worden lichten, schijnende in de wereld te midden van een krom en verdraaid geslacht (H. II : 13). Was de gemeente tot eene zoo hooge mate van zedelijke volkomenheid opgeklommen (2), hoe geheel verklaarbaar is dan de onverholen sympathie, die een man van een zoo rein en verheven gemoed, als Paulus voor haar gevoelde!

---

(1) H. II : 12 *ὑπηκούσατε πάντοτε.*

(2) Men zou kunnen beweren, dat aan uitspraken van Paulus betreffende den zedelijken toestand der gemeente, geene al té groote waarde mag toegekend worden, daar het uit zijne brieven genoegzaam blijkt, dat hij, door liefde gedrongen, soms tot zeer uitbundige loftuigingen zich laat verleiden. (Vgl. het boven, bl. 11, aangehaalde voorbeeld uit den 1sten Korintherbrief.) Men houde echter in 't oog, dat de Apostel, wien somtijds zijn liefdevol hart woorden in de pen gaf, die de Christenen als idealen van christelijke deugd afschilderen, nooit daardoor zich liet terughouden, indien het noodig was, over hunne ondeugden hen ernstig te bestraffen. En dit is juist het onderscheid tusschen de overige gemeenten aan wie hij schreef en die van Philippi, dat tot deze de Apostel zich niet genoodzaakt zag, woorden van bestraffing te rigten. Integendeel zelfs zijne vermaningen zijn grootendeels van dien aard, dat zij eene gemeente onderstellen, reeds verre gevorderd op den weg der volmaking. Vgl. vooral Dr. J. Hoog: *de coetus Christianorum Philippensis conditione primaeva*, L. B. 1825, p. 62, sqq.; 105, sqq.

Beantwoordde nu ook de werkelijkheid aan de in den brief gegeven voorstelling van den toestand der gemeente? De hoofdbronnen, waaruit ons de Evangelie-arbeid van Paulus bekend is, bewaren over Philippi het stilzwijgen; ook het boek der *Handelingen*, dat zeer onvolledig de stichting en den toestand dier gemeente vermeldt, gewaagt van niet één feit, waarop in onzen brief regtstreeks gezinspeeld wordt. Wij hebben derhalve, bij gebrek aan andere bronnen, ons te wenden tot den brief van Polycarpus, waarin de overlevering bewaard is gebleven van den toestand der gemeente in de eerste jaren na haar ontstaan; en werkelijk is hetgeen aldaar H. I gelezen wordt in volkomen overeenstemming met het in onzen brief vermelde. Polycarpus betuigt namelijk zijne vreugde, *ὅτι ἡ βεβαία ὑμῶν τῆς πίστεως ῥίζα, ἐξ ἀρχαίων καταγγελλομένη χρόνων, μεχρὶ νῦν διαμένει, καὶ καρποφορεῖ εἰς τὸν κύριον* 'I. X.

b. Daar was wel geene aanleiding, meer geschikt om eene verwijdering daar te stellen tusschen Paulus en de Christelijke gemeenten, door hem gesticht, dan hare aansluiting aan de Joodsch-Christelijke rigting. Deze toch was vijandig tegen Paulus opgetreden, terwijl zij, tegenover de voortgaande ontwikkeling van het Christelijk beginsel, op den verouderden bodem van het Judaïsme staan bleef. Hare drijvers en hoofden ontzagen geene middelen, om den man der vrijheid verdacht en hatelijk te maken, drongen zich in de door hem gestichte gemeenten in, en zagen hunne pogingen, om zijn invloed te verzwakken, niet zelden met gunstigen uitslag bekroond.

Was het dier partij ook gelukt binnen de gemeente te Philippi zich te doen gelden? In dit geval zou de in onzen brief heerschende toon moeijelijk in overeenstemming te brengen zijn met dien, welken Paulus elders

in dergelijke gevallen pleegt aan te slaan (1). Doch het tegendeel blijkt uit die plaatsen van onzen brief, waarin van die partij sprake is. Men heeft onder de *ἀντικείμενοι*, H. I : 28, hare aanhangers meenen te vinden (2); doch ten onregte, daar, zoo als door v. Hengel, Meyer, de Wette en anderen is aangewezen, hier van *tegenstanders des Christendoms* gesproken wordt. Evenmin komt hier in aanmerking H. III : 18, 19 (3), waar met den naam: *ἐχθροὶ τοῦ σταύρου τοῦ Χριστοῦ ligtzinnige Christenen* bestempeld worden (v. Hengel, Meyer). Slechts éêne afdeeling van onzen brief, en wel H. III : 2 vv., handelt over deze door den Apostel zoo zeer gehate partij; en daaruit blijkt alleen, dat hij het noodig oordeelde, zijne lezers te waarschuwen tegen deze lieden, die, gelijk overal elders, zoo ook hier wel hunne zendelingen zullen hebben verspreid. Dat evenwel deze mannen aldaar met vrucht zouden zijn werkzaam geweest, daarvan levert de brief geen enkel spoor, zoodat niets ons verhindert met Schinz (4) aan te nemen, dat de Filippische Christenen tot heden toe waren getrouw gebleven aan de beginselen, hun door hunnen geliefden leeraar ingeprent, en hierdoor eene gunstige uitzondering maakten op verreweg het grootste ge-

(1) Men zie b. v. den brief aan de Galatiërs, die zich hadden laten medeslepen door mannen van deze aan Paulus vijandige partij.

(2) Flatt, Matthies.

(3) Op het voetspoor van Theodoretus meenden Storr, Flatt, Heinrichs, Rheinwald hier aan voorstanders der Joodsch-Christelijke rigting te moeten denken. Ook Baur houdt zich aan die opvatting en leidt uit de beschrijving, volgens hem hier van de dwaalleeraars gegeven, wederom argumenten tegen de authentie af.

(4) *Die Christliche Gemeinde zu Philippi*, 1833.

deelte der Christelijke gemeenten (1). Te eerder durven wij dit gevoelen overnemen, daar wij in den brief zelven zijdelingsche aanwijzingen vinden, versterkt door berigten van elders, waaruit zich dit verschijnsel gereedelijk laat verklaren.

Het verdient namelijk opmerking, dat in onzen brief wordt afgeweken van de standvastige gewoonte, zoowel der Paulinische als der zoogenaamde pseudo-Paulinische geschriften, om plaatsen aan te halen uit het O. T. Men zal uit dit feit wel geen bewijs tegen het auteurschap van Paulus kunnen ontleenen, daar een schrijver, die voor Paulus wilde doorgaan, deze zóó zeer in 't oog vallende gewoonte van den Apostel zeker niet zou veronachtzaamd hebben. Veeleer pleit dit voor de echtheid van onzen brief, en doet ons vermoeden, dat Paulus met voordacht zich onthouden heeft van dergelijke aanhalingen; waarvoor echter geene andere reden denkbaar is dan deze, dat zijne lezers voor 't grootste deel minder bekend met het O. T., *Christenen uit de heidenen* waren (2). In dit vermoeden worden wij bevestigd door een berigt in het boek der *Handelingen*, voorkomende H. XVI : 13, hetwelk inhoudt, dat de Joden te Philippi gewoon waren *buiten de poort*, *aan de rivier*, hun gebed waar te nemen, zoodat er wegens het gering aantal Joden, in Philippi geene syna-

(1) Het oordeel daarover van v. Hengel luidt aldus: *quod tanto argumentorum pondere probavit* Schinzius, Crednero *etiam et* Wettio *judicibus*, *ut dici non possit contra*. Zie *Introitus*, p. 13.

(2) Men zou hiertegen kunnen inbrengen, dat de gemeenten van Galatië insgelijks van zuiver Heidensche afkomst waren, terwijl de brief aan haar gerigt, overvloeit van citaten uit het O. T. Doch de oorzaak dier aanhalingen was gelegen in het door den Apostel aldaar behandelde onderwerp, en in den strijd, dien hij daarin voeren moest tegen de Joodsche drijvers in haar midden.

goge schijnt geweest te zijn (1). In het *Decretum Halicarnass.* (2) was namelijk aan de Joden, die, 't zij wegens hun gering aantal, 't zij wegens verbod der overheid, geene synagoge hadden, vergund, hunne godsdienst uit te oefenen *buiten de poort, aan de oevers der rivier,* onder den blooten hemel, of wel in overdekte plaatsen.

Blijkt uit deze aanwijzingen, dat de gemeente voornamelijk uit voormalige heidenen bestond, dan wordt hunne voortdurende getrouwheid aan de rigting van Paulus allezins verklaarbaar, en hierdoor tevens de verhouding opgehelderd, waarin de Apostel tot haar stond.

c. Eene *derde* bijzonderheid aangaande de gemeente te Philippi, tevens eene der oorzaken van de groote toegenegenheid, door den Apostel haar toegedragen, is te vinden in het berigt aangaande hare gezindheid voor Paulus. Hij betuigt H. IV : 10 vv. zijne blijdschap over de ingenomenheid met zijn' persoon, door zijne vrienden aan den dag gelegd, en deelt vs. 15 en 16 de wijze mede, waarop zij die getoond hadden in deze woorden: *οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ*

(1) Deze gevolgtrekking is onafhankelijk van de verschillende opvatting der woorden: *οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι*, daar zij, hoe ook verklaard, altijd wijzen op het niet bestaan eener synagoge. Vgl. v. Hengel, l. l. p. 13, alsmede B. van Willes, *Bijdragen tot bevordering van Bijbelsche uitlegkunde*, D. III, bl. 76 vv., 368 vv.

(2) Te vinden bij Gronovius in *Decretis Romanis et Asiaticis pro Judaeis* p. 22, *δεδόχθαι ἡμῖν Ἰουδαίων τοὺς βουλομένους ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας τά τε σάββατα ἄγειν καὶ τὰ ἱερὰ συντελεῖν κατὰ τοὺς Ἰουδαϊκοὺς νόμους καὶ τὰς προσευχὰς ποιεῖσθαι πρὸς τῇ θαλάσσῃ κτέ.*

λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μονοί. Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε.

Hier moet terstond Baur's (1) gevoelen over dit berigt ter sprake komen. Volgens hem wordt hier melding gemaakt van eene *geregelde ondersteuning*, door de Filippiërs den Apostel verleend, geheel in strijd met het beginsel door Paulus uitgesproken 1 Kor. IX : 5, waar hij, na het regt der Evangeliedienaars, om van het Evangelie te leven, als verordening van den Heer te hebben voorgesteld, van zich zelven zegt: *ἐγὼ δὲ ἐχρησάμην οὐδενὶ τούτων.* Deze bedenking echter vervalt, zoo ik meen, door de volgende opmerkingen:

1°. Er is 1 Kor. IX : 5 niet sprake van een *algemeen* beginsel. Gelijk toch de Apostel van vs. 11 af uitsluitend over de Korinthische gemeente handelt, zoo is het ook alleen van deze gemeente, dat hij zegt, geen geld te willen ontvangen. Op andere gemeenten wilde hij dien regel niet toepassen (2). Zelfs vermeldt hij 2 Kor. XI : 9 nadrukkelijk, dat, toen hij in Korinthe was, Macedonische broeders in zijne behoeften hadden voorzien (3). 2°. Gesteld, dat werkelijk in 1 Kor. IX een algemeen beginsel was uitgesproken, zoodat het feit, 2 Kor. XI vermeld, als uitzondering moest worden beschouwd en derhalve

---

(1) *Paulus*, S. 467—469.

(2) Vgl. Gal. VI : 6.

(3) Baur heeft natuurlijk deze duidelijke aanwijzing niet kunnen ontkennen, doch ontleent nu daaraan eenen nieuwen grond voor zijne meening. Wij zouden hier namelijk eene fictie voor ons hebben, tot welker vervaardiging de schrijver aanleiding ontleende uit het 2 Kor. XI vermelde feit, dat door hem in dien zin wordt uitgebreid, dat hij Paulus reeds dadelijk na zijn vertrek uit Philippi gelden laat ontvangen, en tevens door het *καί* (vs. 16) laat te kennen geven, dat hij nog andere ondersteuningen bijzonder merkwaardig acht. — Maar met Baur's opvatting van 1 Kor. IX : 5

eene *geregelde ondersteuning* in strijd ware met de beginselen van Paulus, zelfs dan zou Baur's bedenking vervallen door de opmerking, dat er Phil. IV van geregelde geldoverzending geen sprake is. — Het werkwoord κοινωνεῖν τινι heeft hier, even als Gal. VI : 6 en Rom. XII : 13, de beteekenis van : *iemand iets mededeelen* (1). Het voorzetsel εἰς duidt aan, *waartoe* de mededeeling geschiedt en λόγος δόσεως καὶ λήψεως is de *rekening van uitgaaf en ontvangst*. De schrijver zegt derhalve niets anders dan dit: dat alleen de Filippiërs hem geld hadden geschonken voor zijne rekening van uitgaaf en ontvangst, d. i. ten voordeele van zijne kas (2).

Eindelijk hebben wij aan de reeds behandelde historische berichten betrekkelijk de gemeente van Philippi, die wij tot dusverre tot ééne groep konden terug-

---

vervalt de reden, waarom wij den schrijver eene zoo onnatuurlijke overdrijving zouden toeschrijven. Bovendien zou een man, die voor Paulus wilde doorgaan, beter zijne rol gespeeld hebben, door de ontvangst der gelden in Korinthe te plaatsen, daar dit zijnen lezers uit 2 Kor. XI bekend kon zijn. Wat voorts de copula καὶ vs. 16 aangaat; deze dient slechts om aan de vs. 15 geuite loffelijke getuigenis eene tweede toe te voegen, die, wel is waar, in tijdorde had behooren vooraf te gaan, indien het den auteur ware te doen geweest, om eene chronologische opgave der ontvangen gelden te doen. Doch hier wordt door καὶ, even als 1 Kor. I: 14—16, aan het reeds vermelde iets anders vastgeknoopt, dat hem daarbij in de gedachte komt.

(1) Zoo is κοινώνια, Hebr. XV : 16, *mededeelzaamheid.*

(2) Door die gelden werd, wel is waar, alleen de rekening van ontvangst gebaat, doch tevens werd daardoor ook de rekening van uitgaaf gedekt. Misschien bedoelt Paulus hier het kasboekje, waarin van beiden aanteekening gehouden werd, en dat in zijn geheel in gunstigen toestand verkeerde, naarmate meer nieuwe sommen werden ontvangen.

brengen, nog een ander te voegen, dat geheel op zich zelf staat en evenzeer voor ons doel ter zake dient. Ik bedoel de mededeeling, voorkomende H. I : 1, dat de Filippische Christenheid eene reeds georganiseerde gemeente vormde, met opzieners en armverzorgers. Nergens elders in de Paulinische brieven wordt iets dergelijks aangetroffen, en het is de vraag, door de Tübingsche geleerden ontkennend beantwoord (1), of eene zoodanige kerkelijke organisatie, als hier blijkbaar ondersteld wordt, reeds in de dagen van Paulus kan hebben bestaan.

Het ligt in den aard der zaak, dat de man, die in het Christendom den eisch zag uitgesproken van het algemeen priesterschap der geloovigen, wel niet in de pas gestichte gemeenten een verschil van rangen zal hebben ingevoerd, ook al was hiervoor — 't geen niet waarschijnlijk is — het aantal belijders groot genoeg. Uit 1 Kor. XVI : 15, 16 (2) blijkt, dat zij, die het eerst in eene gemeente zich aan het Christendom hadden aangesloten, als de meest natuurlijke leiders, zich vrijwillig belastten met de zorg voor de gemeente, welke leiding nog met den algemeenen naam van *διακονία* bestempeld werd (3). De verdere ontwikkeling van het gemeenteleven liet Paulus over aan de werking des Heiligen Geestes, die, in de meest verschillende vormen zich openbarende, den een de geschiktheid verleende tot profeteren, den ander tot

---

(1) Baur, *Ueber den Ursprung des Episcopats*, Tub. 1835, *Die Pastoralbriefe*, 1835, S. 79, *Paulus*, S. 475, Schwegler, a. a. O. S. 135.

(2) *οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις καὶ παντὶ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.*

(3) Vgl. Baur's *Drei erste Jahrh.*, S. 260.

glossolalie, en een' derden wederom andere *χαρίσματα* schonk (1), die als vruchten van één en denzelfden Geest (2) te zamen moesten medewerken tot één doel: de opbouwing der gemeente. Tot die *χαρίσματα* behoorden, volgens 1 Kor. XII : 28, ook de *ἀντιλήψεις*, waaronder de *zieken-* en *armenverpleging*, en de *κυβερνήσεις*, waardoor de *leiding der uitwendige aangelegenheden* wordt aangeduid, zoodat ook hierin sommigen, waarschijnlijk wel dezelfden, die Rom. XII : 8 *προϊστάμενοι* genoemd worden, eene bijzondere geschiktheid aan den dag legden. Aan dezen nu werd — dit ligt voor de hand — toen de gemeente bij hare uitbreiding de behoefte aan meer geregeld bestuur begon te gevoelen, het opzicht toevertrouwd. In navolging van het gebruik der Joodsche synagoge, vormden zij een raad van presbyters, die naar de waardigheid, door hen bekleed, *ἐπισκόποι*, of *opzieners* der gemeente genoemd werden (3). Voorts blijkt uit het *χάρισμα ἀντιλήψεως*, dat al vroeg ook de behoefte openbaar werd, om aan afzonderlijke mannen de *armenzorg* op te dragen. Dit is ook de historische grondslag van hetgeen Hand. VI aangaande de verkiezing der zeven eerste diakenen gemeld is. En dat die mannen reeds spoedig den naam van *διάκονοι* ontvingen, kan uit vergelijking van Rom. XV : 25 en Hebr. VI : 10 worden opgemaakt.

Wij leiden derhalve de organisatie der Filippische gemeente en het bestaan aldaar van de genoemde kerkelijke ambten uit de regelmatige ontwikkeling en uitbreiding af, die deze gemeente in tien jaren tijds kan hebben ondergaan. In de overige voor echt er-

---

(1) 1 Kor. XII : 8—10.

(2) Vs. 4, 11.

(3) Vgl. N. C. Kist, *De Christelijke kerk op aarde*, bl. 73 vv. Neander, *Kirchengeschichte*, Th. I, S. 317.

kende brieven is daarvan geen spoor aanwezig; maar 't was ook reeds vier jaren geleden, sedert de laatste (onbetwijfelde) brief werd geschreven. Wat toen nog niet aanwezig was, kan nu reeds een gevestigd bestaan verkregen hebben. De geschiedenis der Hervormde kerk in Frankrijk leert, dat het geval zich kan voordoen, dat heden zich een geregeld kerkbestuur vertoont, waar gisteren nog geen spoor van organisatie aanwezig was. Eene toevallige aanleiding roept soms iets dergelijks in het leven (1).

Hiermede is dit gedeelte van ons onderzoek ten einde, en het resultaat verkregen, dat de historische bijzonderheden, in onzen brief vervat, in geen enkel opzicht bezwaar opleveren tegen zijn' echt Paulinischen oorsprong. Niet alleen bespeurden wij nergens eene enkele historische misvatting, maar zelfs vonden wij gelegenheid, om hier en daar zoodanige fijne, het onmiskenbaar kenmerk van oorspronkelijkheid dragende trekken op te merken, als in strijd zijn met de onderstelling der onechtheid. Ons resultaat verkrijgt echter eerst beslissende waarde, in verband beschouwd met het overige van ons onderzoek.

---

(1) De Herv. kerk in Frankrijk had dertig jaren lang bestaan uit vereenigingen zonder vaste leeraars of geregeld kerkbestuur, totdat, op het voorbeeld van Parijs, eensklaps de stand van zaken veranderde. Een edelman in die stad, op zekeren dag zijne geloofsgenooten bij zich aan huis ontvangende, deed het voorstel om een' leeraar te benoemen. Na vele tegenwerpingen werd het voorstel aangenomen, en terstond ging men over tot de benoeming van een' leeraar, alsmede van ouderlingen en diakenen. Vgl. G. de Felice, *Histoire des Protestants de France depuis l'origine de la réformation, jusq' au temps présent.* Paris 1850, L. I, § IX, p. 80 etc.

HOOFDSTUK II.

KARAKTERTREKKEN DES SCHRIJVERS.

Is ons uit de beschouwing van het historisch verband, waarin de schrijver zich plaatst, gebleken, dat er zich van dezen kant geene bezwaren opdoen tegen de echtheid van den brief, dat alzoo de lijst, waarin het portret van den schrijver vervat is, volkomen past voor de beeldtenis van Paulus, wij slaan nu verder dit beeld zelf in zijne verschillende schakeringen gade, en onderzoeken, of het in allen deele den Apostel vertoont, zooals deze ons van elders bekend is. Daartoe zamelen wij alle trekken uit onzen brief bijéén, die het *karakter* van den schrijver ons doen kennen, ten einde dit te toetsen aan de ons bekende karaktertrekken van Paulus zelven.

Moesten wij met één woord de innerlijke persoonlijkheid van dezen Apostel kenschetsen, en alzoo in zijn karakter een hoofdkenmerk aanwijzen, waaraan zich bijkans al de bijzondere trekken daarvan vastknoopen, wij zouden zonder eenige aarzeling als zoodanig noemen zijn' godsdienstzin. De levensvraag, waaraan zijn gansche stel-

sel hoofdzakelijk gewijd was, de vraag: **Wat is de ware godsdienst?** doet ons een' diepen blik slaan in het zieleleven des Apostels. Want het was niet de zucht tot bespiegeling, die hem dreef tot de beantwoording dezer vraag, maar diep gevoelde behoefte aan godsdienst liet hem geen rust, alvorens daarvoor volkomen bevrediging gevonden te hebben. Hij was godsdienstig in den vollen zin des woords. Leveren hiervan de brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs in overvloed de bewijzen, ook van onzen brief verwachten wij, dat, zoo hij van dezelfde hand afkomstig is, zich dit karakter daarin duidelijk vertoonen zal. Wordt nu die verwachting vervuld? Wij zouden kunnen wijzen op H. I : 3 verv., waar de blijdschap des schrijvers over den Evangelischen zin der gemeente zich oplost in dankzegging aan God gedurende al den tijd, dat hij aan haar denkt, — op vs. 9, waar hij tot God zich wendt met de bede om den vooruitgang des christelijken levens in de gemeente, — op vs. 11 (vgl. H. IV : 20), waar de eere Gods wordt voorgesteld als het einddoel van de gewenschte ontwikkeling der gemeente, — op H. II : 27, waar aan de ontferming Gods het herstel van **Epaphroditus** wordt toegeschreven, — op H. IV : 6, waar de lezers vermaand worden, om in alles tot God te naderen met dankzegging en gebed. Dat deze uitingen des godsdienstigen gemoeds allen op rekening van **Paulus** kunnen gesteld worden, lijdt geen den minsten twijfel, aangezien zijne algemeen erkende brieven in menigte bijzonderheden bevatten van soortgelijken aard. Toch meenen wij hierop voor ons doel geen hoogen prijs te mogen stellen, daar de uitspraken, waarop wij wezen, van zóó algemeenen inhoud zijn, dat ieder godsdienstig schrijver evenzeer als **Paulus** ze kon gebezigd hebben; terwijl bovendien de bestrijders der echtheid van

onzen brief te regt vermoeden, dat dergelijke gedachten althans niet zouden gemist worden in een geschrift, bestemd om voor het werk van Paulus door te gaan. Maar welke uitspraken zullen hier dan in aanmerking moeten komen? Ik meen, dat het onderzoek naar het karakter eens auteurs eerst dan beslissende waarde hebben kan voor het vraagstuk der authentie van zijn geschrift, wanneer niét slechts dit karakter ook in de kleinste schakeringen den persoon teruggeeft, wiens naam het geschrift draagt, maar ook van zulke kenmerkende trekken een groot aantal wordt aangetroffen, en de auteur daarbij eene genoegzame mate van zelfstandigheid aan den dag legt, om alle vermoeden van navolging te verwijderen. Derhalve hebben wij, dezen drievoudigen regel tot maatstaf nemende bij onze beoordeeling, het oog te vestigen op zulke uitspraken van onzen brief, die ons de eigenaardige vormen vertoonen, waarin zich het godsdienstig leven van den schrijver openbaart. Zij zullen geleidelijk aan het licht komen, wanneer wij hem beschouwen in zijne verhouding,

vooreerst, tot Christus;
ten anderen, tot de Christelijke gemeente;
eindelijk, tot de Christelijke volkomenheid.

§ 1.

Zijne verhouding tot Christus.

Eene geregelde beoordeeling van de wijze, waarop in onzen brief de verhouding van den Apostel tot Christus wordt voorgesteld, brengt mede, dat wij ons punt van uitgang nemen bij de wijze, waarop van zijne bekeering gewag wordt gemaakt.

Het was een gevolg geweest van den, zij het dan

ook verkeerd bestuurden, godsdienstigen zin van Paulus, dat hij in vroegere dagen zich had doen kennen als ijveraar voor de overleveringen der vaderen en hevig vervolger der Christelijke gemeente. Immers te regt had hij ingezien, dat de uitbreiding der nieuwe rigting, wier consequentiën hem uit Stephanus' woorden duidelijk kunnen geworden zijn, noodzakelijk moest uitloopen op de vernietiging der Joodsche, in zijne oogen éénig ware godsdienst, tot wier handhaving hij zich verpligt achtte. Op zijn toenmalig standpunt moest hij wel de Messiaswaardigheid van Jezus loochenen en dan ook de goede trouw der Apostelen betwijfelen, die zoo groote dingen van hunnen Heer verkondigden. Doch wederom was het een gevolg van zijn godsdienstigen zin, dat hij, aangetrokken door het reine leven der belijders van Jezus, allengs overtuigd is geworden, dat hij hen onbillijk beoordeeld had. Zoo werd zijn oog geopend voor de waarheid, dat in Jezus van Nazareth de Messias verschenen was. God had zijn Zoon in hem geopenbaard, en de hevige bestrijder des Christendoms moest bukken voor de magt der waarheid. Het is deze gedachte, die ook in onzen brief gevonden wordt, als daarin, H. III : 18, de Apostel wordt voorgesteld zijne bekeering aldus te vermelden: *κατελήφθην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ*. Hij was gegrepen door Christus Jezus, d. i. Christus, en wel vooral de goddelijke waarheid, in hem geopenbaard, was hem te magtig geworden, zoodat hij aan zijne opperheerschappij zich had onderworpen. Tot de eigenaardigheden van Paulus behoort werkelijk, dat hij de aansluiting aan het Christendom voorstelt onder het beeld van een' strijd, die ten gevolge heeft de onderwerping van den mensch aan Christus. Dit blijkt o. a. uit 2 Kor. X : 5, waar hij onder zijne werkzaamheden ook deze rekent, dat hij elk

verstand gevangen neemt onder de gehoorzaamheid van Christus (1); terwijl daarentegen de mensch, wiens zedelijke natuur nog niet ontwikkeld is, gezegd wordt gevangen genomen te zijn onder de wet der zonde (Rom. VII : 22).

Eenmaal aangegrepen door de zedelijke kracht der waarheid, die in Jezus openbaar geworden was, werd het hem allengs duidelijker, dat godsdienst en Christendom één moesten zijn, en dat waarachtig godsdienstig leven alleen door geloofsgemeenschap met Christus Jezus mogelijk was. Nu geeft hij zich dan ook geheel aan hem over en gevoelt zich door den naauwsten band aan hem verbonden. Daarvan levert H. I : 21 eene schoone getuigenis: Het leven is mij Christus. Iedere omschrijving zou slechts

---

(1) Er staat: *πᾶν νόημα αἰχμαλωτίζοντες εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*. In deze woorden, te onregte in het oude systeem aangevoerd tot bewijs voor de leer van de onderwerping der rede aan het gezag der op bovennatuurlijke wijze geopenbaarde waarheid, wordt *τὸ νόημα* persoonlijk voorgesteld als een, die gevangen genomen wordt, terwijl het verband leert, dat wij onder *πᾶν νόημα* hebben te verstaan iedere zoodanige werkzaamheid des verstands (vgl. *νοήματα* H. IV : 4, III : 14), welke zich in eene onchristelijke rigting openbaart. Volgens de gewone opvatting in de *Statenoverzetting*, alsmede door Dr. G. Vissering, in zijne *Vertaling van de boeken des N. V.* gevolgd, zouden de woorden *πᾶν νόημα* vertaald moeten worden: *iedere gedachte*, waarbij men dan denkt aan overleggingen, aanslagen, tegen de zaak van Christus gerigt, hetzelfde alzoo, wat reeds in *λογισμοί* was uitgedrukt. Doch in dit geval moet het onverklaard blijven, waarom Paulus hier het woord *νόημα* bezigt, terwijl bovendien de *λογισμοί* wel onder het beeld van een gebouw, dat ter neder geworpen wordt (*καθαιρεῖν*), maar niet onder dat eener *gevangenneming* kan worden voorgesteld. Vgl. Meyer, *Kritisch exegetisches Handbuch über den zweiten Brief a. d. Korinther*, Gött. 1856.

flaauw kunnen weêrgeven het diepe gevoel van innige vereeniging met Christus, dat in deze kernachtige uitdrukking ligt opgesloten. Als van zelve doet zij ons denken aan den man, die mede onder den indruk van hetzelfde gevoel de uitspraak elders doet hooren: Niet meer ik, maar Christus leeft in mij (1).

Had Paulus in hem de bevrediging gevonden van al zijne godsdienstige behoeften, hij volgde ook niet het voorbeeld van velen zijner tijdgenooten, die aan de erkenning van Jezus als den Messias de waarneming der Joodsche godsdienstverrigtingen bleven paren. Hij had ingezien, dat de godsdienst van Christus daarvan te eenemale onafhankelijk is, en brengt den Galatiërs, die werden aangezocht tot de naauwgezette opvolging der Mozaïsche ceremoniëndienst, onder het oog, dat zij daarmede zouden terugkeeren tot de zwakke en arme eerste beginselen (Gal. IV : 9) (2). In een' anderen vorm spreekt onze auteur deze overtuiging uit H. III : 8, waar hij, na zijne onberispelijkheid, waar het aankwam op Joodsche praerogatieven en de waarneming der

---

(1) Gal. II : 20. Vgl. verder 1 Kor. VI : 17, Gal. IV : 19 en de overige plaatsen, waar sprake is van de vereeniging van Christus met de geloovigen.

(2) Ofschoon de Galatische christenen vóór hunne bekeering tot het Christendom grootendeels heidenen geweest waren, wordt hier hunne aansluiting aan de Mozaïsche ceremoniëndienst toch genoemd een *terugkeeren tot de eerste beginselen*, omdat Paulus onder τὰ στοιχεῖα, vs. 3, στοιχεῖα τοῦ κόσμου genaamd, verstaat den onontwikkelden vorm, waarin het godsdienstig leven optreedt in den κόσμος, d. i. *de menschheid vóór* Christus, zoowel onder Joden als heidenen. Vgl. Meyer, *Krit. exeget. Handb. über den Br. a. d. Galater*, Gott. 1857, S. 159—162.

Joodsche godsdienst, te hebben vermeld, verklaart, al die dingen vuilnis, d. i. van geen de minste waarde, te achten, en dit niet alleen, maar, zoo laat hij zich vs. 7 uit, hetgeen mij winst was, heb ik om Christus' wil, schade geacht. Het hechten derhalve aan uitwendige godsdienstige voorregten en uiterlijke godsdienstplegtigheden komt hem voor nadeelig te zijn voor de volkomene overgave des harten aan Christus. Zóó sterk kon hij zich over deze zaak uitlaten, die niet aarzelt elders te verklaren: Ik, Paulus, zeg u, dat, zoo gij u besnijden laat, Christus u niets baten zal (Gal. V : 2). — Hiermede staat ook de beschouwing in verband van het Christendom als de ware besnijdenis, die wij H. III : 3 aantreffen. Vs. 2 had de schrijver gewaarschuwd tegen de mannen, die aan de uitwendige besnijdenis de hoogste waarde hechtten, en door de woorden, die hij bezigt, uitgedrukt, dat zij den naam van *besnijdenis* niet verdienden; want, gaat hij voort, wij zijn de besnijdenis, wij, die God in den geest dienen, die in Christus Jezus roemen, en niet op het vleesch vertrouwen. Het was de voorstelling van Paulus, die ook hier wordt aangetroffen, dat de besnijdenis is het zinnebeeld der toewijding aan God (Rom. IV : 11), dat in Christus werkelijkheid is geworden, zoodat de waarde der uiterlijke handeling voor den Christen is ter zijde gesteld, omdat diens gemeenschap aan den Heiligen Geest daarvoor in de plaats getreden was. De ware besnijdenis is de besnijdenis des harten. Niet dit is de besnijdenis, zegt hij, die in 't openbaar in het vleesch geschiedt, maar de besnijdenis des harten, in den geest, niet naar de letter. Deze woorden, aan Rom. II : 28, 29 ontleend, beantwoorden volkomen

aan die, welke wij uit onzen brief aanvoerden, zonder daarmede letterlijk overeen te stemmen.

Doch er zijn ook opofferingen van anderen aard, die onze schrijver ter liefde voor Christus zich gaarne getroosten wil. Hij is geroepen, om voor de zaak van zijnen Heer te lijden, en acht het niet onmogelijk, dat hij ook zijn leven daarvoor zal moeten ten offer brengen (H. II : 17). Maar geen oogenblik deinst hij daarvoor terug, ja, hij noemt het eene door God verleende *genade*, niet alleen in Jezus te gelooven, maar ook voor hem te lijden (H. I : 29). Hij verkeert in gevangenschap, doch ook dezen toestand verdraagt hij met vreugde, omdat daardoor aanleiding gegeven was tot uitbreiding des Evangelies. Dit verzekert hij H. I : 18 (1), terwijl hij vs. 20

(1) Het komt mij voor, dat dit vs. met weglating van den *semicolon* achter *ἀληθείᾳ*, aldus moet gelezen worden: *τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω*, en derhalve de woorden *ἐν τούτῳ* moeten vertaald worden: in dezen toestand. Immers was de schrijver van vs. 12 af begonnen te spreken over zijne tegenwoordige omstandigheden en haren invloed op de Evangelieverbreiding; zij hadden namelijk, behalve de zuivere prediking zijner vrienden (vs. 14, 16), ook eene prediking zijner vijanden uitgelokt, die met onedele bedoelingen geschiedde (vs. 15, 17). Na deze mededeeling nu gaat hij vs. 18 voort den indruk te vermelden, dien dit alles op hem gemaakt had, in deze woorden: In ieder geval, 't zij dan de Christusprediking geschiedt in schijn (gelijk bij mijne vijanden het geval is), 't zij in waarheid (zoo als dit door mijne vrienden geschiedt), — ook in dezen toestand (als gevangen man) heb ik vreugde (omdat daardoor de lust tot Evangelieverbreiding is opgewekt). — Met deze verklaring vervalt tevens de bedenking van Baur (*Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 517), dat de vreugde, hier door den Apostel aan den dag gelegd, ook over eene Ev. prediking, die slechts in schijn geschiedde, in strijd

zijn vurig verlangen uitspreekt, om het middel te mogen zijn tot grootmaking van Christus, waarbij het hem onverschillig is, of zijn leven dan wel zijn sterven daartoe strekken mag, indien hij maar met alle vrijmoedigheid zoo moge handelen, dat Christus verheerlijkt wordt (H. 1 : 20) (1). Dat zulk eene gemoedsstemming, als in deze plaatsen wordt uitgesproken, van Paulus, den gevangene te Rome, verwacht kon worden, lijdt wel geen twijfel. Immers vinden wij daarin den man terug, die 2 Kor. I : 5 van zijne ondervinding gewaagt, dat aan het lijden de vertroosting volkomen beantwoordt; die 2 Kor. XII : 10 verklaart een welgevallen te hebben aan moeijelijkheden, door zijne liefde tot Jezus veroorzaakt, en die 1 Kor. XI onder de zaken, waarin hij boven zijne tegenstanders uitmunt, ook dit noemt, dat hij voor de zaak van Christus veel heeft geleden.

Eindelijk openbaart zich de verhouding van onzen schrijver tot Christus nog daarin, dat hij aan de gemeenschap met hem dien heilzamen invloed op 't

---

zijn zou met de gestrengheid, waarmede hij elders over zijne tegenstanders oordeelt. Deze bedenking zou slechts dan van eenige kracht kunnen zijn, wanneer het object der vreugde de Evangelie-prediking was.

(1) Baur (*Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 518) beweert, dat de uitspraak: μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, bevreemding wekken moet, daar het wel Paulus' gevoelen is, dat Christus zelf zich door en aan hem verheerlijkt, doch niet, dat hij, Paulus, Christus door zich kon laten groot worden. Maar zou het niet veeleer bevreemdend zijn, indien er voor eene verheerlijking van Christus door de handelingen der christenen, geene plaats was in de gedachte van den man, die 2 Kor. IX : 13 zegt, dat de liefdadigheid aan de armen bewezen, strekt tot verheerlijking van God door dezen, en Gal. I : 24 beweert, dat hij zelf de oorzaak was geweest, dat God door de christenen verheerlijkt werd?

leven toekent, die uit de Paulinische opvatting van het *geloof in Christus* van zelf voortvloeit.

Dit weet ik, roept hij H. I : 19 uit, dat de afloop mijner omstandigheden heilrijk zal wezen door uw gebed en de hulpe des geestes van Jezus Christus (1). De geest derhalve van Christus, dien hij deelachtig was geworden door zijne overgave aan hem, zou hem in staat stellen zóó te handelen, dat σωτήρια het einde zou wezen van zijne loopbaan. Van deze kracht tot een' deugdzamen levenswandel, door Jezus in de zijnen gewerkt, geeft ook H. II : 5 getuigenis, waar het voorbeeld des Heeren ter navolging wordt voorgesteld tot het beoefenen van nederigheid en zelfverloochening, — gelijk in Rom. XV : 3 op Jezus gewezen wordt, als een', die zich zelven niet zocht te behagen, en 2 Kor. VIII : 9 zijne liefde tot de menschheid ter navolging wordt aangeprezen. Wordt eindelijk H. III : 18 de ligtzinnigheid eene vijandschap tegen het kruis van Christus genoemd, — negatief is dezelfde gedachte uitgesproken Gal. VI : 14, waar de gemeenschap aan het kruis van Christus, d. i. aan Jezus, die, stervende aan het kruis, der zonde stierf, de oorzaak genoemd wordt daarvan, dat de Apostel aan alle wereldsgezindheid, hoe ook genaamd, had vaarwel gezegd.

---

(1) Baur (*Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 518) vertaalt de woorden: (διὰ) *ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος 'I. X.* door de toebrenging des geestes van J. C., en acht het niet overeenkomstig den geest van den Apostel, die elders sprak: Ik meen ook den geest van Christus te *hebben*, de mededeeling van dien geest nog te verwachten. Doch houdt men met v. Hengel (ook Meyer en de Wette) den genitivus *πνεύματος* voor een *gen. subjecti*, dan is er sprake van de ondersteuning des geestes, dien de Apostel reeds *heeft*, en vervalt alzoo de bedenking van Baur.

§ 2.

Zijne verhouding tot de Christelijke gemeente.

Eene nieuwe reeks van bijdragen tot de kennis van het karakter des schrijvers van onzen brief levert, *ten anderen*, de beschouwing van zijne verhouding tot de *Christelijke gemeente*. Vonden wij reeds gelegenheid, om de innige liefde op te merken, die hij voor zijne vrienden te Philippi gevoelt (1), thans moeten wij naauwkeurig de vormen gadeslaan, waaronder zich zijne betrekking tot hen openbaart, opdat het blijke, of deze betrekking die eigenaardige verhouding vertoont, welke er metterdaad bestond tusschen Paulus en de door hem gestichte gemeenten. De uitspraken van onzen brief, die wij tot dit doel te behandelen hebben, zijn vierderlei, en wel de zoodanigen, waarin de schrijver *a.* lucht geeft aan zijn gevoel van liefde voor de gemeenten; *b.* melding maakt van den indruk, dien haar vooruitgang op hem te weeg brengt; *c.* getuigenis geeft van de zorg, die hij aan hare geestelijke ontwikkeling besteedt; *d.* de waarde aanwijst, die hij hecht aan hare hem betoonde belangstelling.

a. Nadat Paulus, om de Korinthische Christenen tot nederigheid op te wekken, een' nog al scherpen toon had aangeslagen, liet hij daarop, 1 Kor. IV : 14, 15, volgen: Ik schrijf u dit niet, om u te beschamen, maar ik vermaan u als mijne geliefde kinderen; want al hadt gij ook tien duizend leermeesters in Christus, toch hebt

(1) Bl. 21.

gij niet vele vaders: immers in Christus Jezus heb ik door het Evangelie u verwekt. Deze woorden geven zeer juist de verhouding te kennen, waarin de Apostel stond tot hen, die door zijne prediking tot Christus waren gebracht; hij beschouwde hen als zijne geestelijke kinderen en gevoelde op hen eene vaderlijke betrekking. Hoe geheel ernst het hem was, hen als zijne geliefde kinderen te behandelen, kan blijken uit de vraag, die hij vs. 21 ironisch tot hen rigtte, als zij kastijding verdiend hadden: Zal ik met de roede bij u komen, of met liefde en met den geest der zachtmoedigheid? En waar zij van hem afgevallen waren, doet hij al het mogelijke, om hen weêr teregt te brengen, hen wederom tot zijne kinderen te maken. Mijne kinderkens! roept hij de Galatiërs, H. IV : 19, toe, van wie ik wederom in barensnood ben, totdat Christus in u een gestalte verkrijgt! — En nu onze brief? De geheele toon, die daarin heerscht, verraadt dezelfde betrekking tusschen den auteur en zijne gemeente, waarbij wij echter opmerken, dat onze briefschrijver niet het gevoel eens anderen kunstig tracht na te bootsen, maar zelf gevoelt, zoodat dan ook nergens door hem hetzelfde beeld werd gekozen, dat wij in de brieven aan de Korinthiërs en Galatiërs hebben aangetroffen. H. I : 7 laat hij zich aldus uit: Het betaamt mij, aldus, d. i. zóó gunstig, van u allen te denken, omdat ik u in mijn hart heb (1). God is mijn

(1) Vgl. 2 Kor. VI : 11, waar Paulus de plaats, die de Korinthiërs in zijn hart beslaan, aldus aanduidt: ons hart heeft zich verwijd; gij hebt geene enge ruimte in ons. Vgl. ook H. VII : 3.

getuige, zoo verklaart hij vs. 8, hoe zeer ik naar u verlang, waarbij de toegevoegde woorden: ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, eene teederheid aanduiden, zoo als wij ons niet inniger denken kunnen. Ja, het is als of de taal hem geen woorden genoeg aanbiedt, om uit te spreken, wat zijn hart voor hen gevoelt, wanneer hij, H. IV : 1, aldus hen toespreekt: Mijne geliefde en gewenschte broeders, mijne blijdschap en kroon (1)! Staat vast in den Heer, geliefden!

b. Welke, bij eene zoodanige betrekking tot de gemeente, de indruk is, dien haar vooruitgang op den goeden weg op den schrijver te weeg brengt, kan niet twijfelachtig zijn. Voor ons doel is het wederom noodig de vormen te kennen, waaronder hij dien indruk aan den dag legt. Al dadelijk, bij den aanvang van zijn schrijven, H. I : 3, 4, doet hij het in deze woorden: Zoo lang ik aan u denk, dank ik mijnen God, altijd in ieder gebed, dat ik opzend voor u allen — met blijdschap dit gebed doende — voor uwe gemeenschap met het Evangelie. Wel verre dus van zich zelven daarvan de eere te geven, is het eerste gevoel, dat hun Evangelische zin bij hem opwekt: *dankbaarheid aan God.* Dit is een kenmerk van het karakter van Paulus, dat hij, waar het geloof der christenen te Rome over de geheele wereld verbreid is (2) en goddelijke genade aan de Korinthische Christenen be-

---

(1) Vgl. 2 Kor. II : 4, waar wij eene opéénstapeling van uitdrukkingen vinden, waaruit 's Apostels innige gehechtheid aan die christenen blijkt. Ook 1 Thess. II : 19 worden de Christenen genoemd de hoop en de blijdschap des Apostels, de kroon, die hem tot roem strekt.

(2) Rom. I : 8.

wezen is (1), zoodat hun wandel voorbeeldig heeten mag (2), Gode daarvoor zijnen dank toebrengt. Wij mogen hier opmerken, dat onze schrijver, ofschoon de oorzaak zijner dankbaarheid dezelfde is als die, welke den Apostel in de brieven aan de Romeinen en Korinthiërs tot danken beweegt, toch uit geen dezer brieven zijne woorden ontleent. Hij dringt, H. II : 2, den eisch tot opvolging zijner vermaningen aan met de woorden: *πληρώσατέ μου τὴν χαράν*, en acht dus den godvruchtigen levenswandel zijner vrienden het middel, om zijne blijdschap volkomen te maken. Geheel dezelfde gedachte wordt 1 Thess. III : 8 uitgesproken op deze wijze: Dan eerst leven wij, als gij vaststaat in het geloof. Doch ook, afgezien van dezen brief, kan niemand aarzelen zulk eene uitspraak toe te kennen aan Paulus, in wiens geest de woorden blijdschap en godsvrucht verwisseld worden als woorden van ééne beteekenis (3), en die den wensch, om bij zijne komst te Korinthe niemand aan te treffen, die een' onchristelijken levenswandel leidde, voordraagt als den wensch, dat hij geen droefheid moge hebben van hen, over wie hij zich moest verblijden (4). Ook onze schrijver geeft van deze droefheid over gebrek aan christelijken zin H. III : 18 getuigenis, waar hij weenende gewag maakt van de ligtzinnige Christenen, die hij vijanden noemt van het kruis van Christus.

c. Ging de geestelijke ontwikkeling zijner gemeente onzen schrijver zóó zeer ter harte, hij moest dan

(1) 1 Kor. I : 5 vv.

(2) 1 Kor. I : 4.

(3) 2 Kor. I : 24: Wij zijn medewerkers uwer blijdschap. Vgl. H. VIII : 24.

(4) 2 Kor. II : 3.

wel alle middelen aanwenden, die daaraan bevorderlijk konden zijn. Hiertoe neemt hij allereerst de toevlugt tot het gebed (H. I : 9); doch met het bidden, hiervan is hij overtuigd, moet werken gepaard gaan, en zelf moet hij alle krachten inspannen, om den wasdom zijner gemeente te bevorderen. Even als in de brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs, zoo bekleeden ook in onzen brief onder de middelen, tot dit doel aangewend, *vermaningen* en *waarschuwingen* eene voorname plaats. Onder dezen zijn er sommigen, bijv. de vermaning tot eensgezindheid, nederigheid, zelfverloochening en dergelijke, die ook voorkomen in de genoemde brieven van Paulus. Anderen daarentegen, zoo als de vermaning H. I : 28, om zich niet te laten vervaard maken door tegenstanders des Christendoms (1), worden elders te vergeefs gezocht, welke omstandigheid ons wederom

---

(1) De woorden, die op deze opwekking volgen: *ἥτις κτἑ.* slaan, volgens Baur (*Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 519), terug op vs. 27, zoodat de *πίστις τοῦ εὐαγγελίου* zou worden voorgesteld als te zijn in den eenen *ἔνδειξις ἀπωλείας*, in den ander *ἔνδειξις σωτηρίας*, eene opmerking, volgens hem ontleend aan 2 Kor. II : 15, waar Paulus zich noemt eene *εὐωδία Χριστοῦ*, dood aanbrengende onder de ongeloovigen en leven onder de geloovigen. Doch het verband, waarin vs. 28 staat, zoowel tot vs. 27 als tot vs. 29, 30, verbiedt deze constructie der woorden. Want zoowel vs. 27 als vs. 29, 30 is er sprake van den *strijd* voor het Evangelie, zoodat in vs. 28 geene uitweiding gevonden wordt over *het geloof* in het Evangelie, maar eene opwekking tot volharding in dien strijd, terwijl de woorden *ἥτις κτἑ.* dienen tot aanmoediging bij die opwekking. Dit, zegt de schrijver, dat gij u niet laat vervaard maken, is het bewijs, dat God u geroepen heeft tot *σωτήρια* (*καὶ τοῦτο ἀπὸ θεοῦ*), maar hen tot *ἀπώλεια*. Zoo worden, Rom. II : 5, zij, die zich niet bekeeren, gezegd, zich zelven toorn te vergaderen ten dage der openbaring van Gods regtvaardig oordeel. Vgl. ook 2 Thess. I : 5 vv.

eene nieuwe bijdrage levert voor de oorspronkelijkheid van onzen schrijver. Daar toch een schrijver, die zijne lezers kent, zijne waarschuwingen inrigt naar hunne behoeften, en het niet denkbaar is, dat de toestand der gemeente te Philippi geheel dezelfde zou zijn geweest als die der gemeenten te Rome, Korinthe en in Galatië, zoo zou het tot ongunstige vermoedens leiden omtrent de zelfstandigheid van onzen schrijver, indien zijne vermaningen zich bepaalden tot die, welke Paulus voor de zoo even genoemde gemeenten noodig achtte. Ook de opwekking, H. II: 14: Doet alles zonder morren en tegenspreken, komt elders in de brieven van Paulus niet voor, maar drukt geheel den geest uit van hem, die de liefde stelt tot drijfveer onzer daden en de schoone woorden geschreven heeft: Zoo ik al geloof heb, zoodat ik bergen verzet, doch het ontbreekt mij aan liefde, ik ben niets. En zoo ik al mijne goederen den armen geef en mijn ligchaam overgeef om verbrand te worden, doch ik heb geen liefde, het baat mij niets, 1 Kor. XIII : 2, 3. Wederom andere vermaningen, zoo als die tot een' christelijken wandel (H. I: 24), zijn zoo algemeen, dat zij, naar Baur (1) beweert, even goed in iederen anderen brief konden staan. Te onregte echter ontleent hij hieraan een bezwaar tegen den Paulinischen oorsprong van den onzen. Of zijn de meeste vermaningen, door Paulus in Rom. XII—XIV (vooral H. XII: 9—21) gedaan, niet even algemeen?

Van meer belang is de vraag, of onder de vermaningen van onzen brief ook trekken voorkomen, die

---

(1) *Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 519.

een kenmerkend Paulinisch karakter vertoonen. En dan komt in aanmerking de waarschuwing tegen Joodsch-christelijke leeraars, die H. III : 2 aldus wordt voorgedragen: Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. Het is bekend, dat in de oogen van Paulus niets de ontwikkeling der christelijke gemeente meer belemmerde dan de invloed der Judaïstische partij, die alom hare zendelingen deed uitgaan in de door hem gestichte gemeenten, ten einde haar af te leiden van het vrije standpunt, waarop hij haar had geplaatst, en haar terug te brengen tot de arme eerste beginselen. Ernstig waarschuwt de Apostel de christenen tegen deze verderfelijke rigting, en bezigt, ten einde aan zijne waarschuwing meer kracht bij te zetten, de meest scherpe uitdrukkingen, ja wordt soms zelfs bitter, als hij gewag maakt van de drijvers dier partij, die zich niet ontzagen de onedelste middelen aan te wenden tot bereiking van hun doel en een' blaam te werpen op zijn karakter. Onze schrijver noemt deze lieden *honden*, eene benaming, die, welke beteekenis men ook aan dit woord hechte, in ieder geval zeer ongunstig is en in onze dagen als scheldwoord zou worden afgekeurd. Vroeger evenwel waren dergelijke sterke uitdrukkingen veel meer in zwang, zoodat zelfs aan Jezus de woorden *slangen-* en *adderengebroed* worden op de lippen gelegd (1). Overigens konden zij ligt verwacht worden van een' man als Paulus, die den Hoogepriester toespreekt met de woorden: Gij wit gepleisterde wand (2), en dezelfde lieden, die hier *honden* genoemd worden, 2 Kor. XI : 13 kenschetst als *valsche Apostelen*,

(1) Matth. XXIII : 33. Vgl. Matth. III : 7.

(2) Hand. XXIII : 3.

bedriegelijke arbeiders, dienaren des satans (1). Ook de bijtende satyre, waaraan hun ijver voor de besnijdenis wordt prijsgegeven door de woorden: Ziet op de versnijdenis, verraadt den Apostel, die in zijne verontwaardiging over het kwade, dat zij in de gemeenten van Galatië hadden aangerigt, zich laat verleiden tot de in ons oor niet zeer kiesche, maar in elk geval zeer krachtige uitboezeming: Och of zij zich versneden! (2)

H. III : 19 ligt in het treurig tafereel, dat van de vijanden des kruises van Christus wordt opgehangen, van ter zijde eene ernstige waarschuwing opgesloten tegen de ondeugden, waaraan zij zich schuldig maakten. Zij worden voorgesteld als te zullen eindigen met zich in het verderf te storten, even als 2 Kor. XI : 15 de dienaren des satans, wier einde ook zijn zou naar hunne werken (3). De wijze, waarop zij verder worden afgeschilderd,

---

(1) Dit geldt tegen Baur, *Paulus*, S. 465.

(2) Gal. V : 12. Onze overzetters hebben, op het voetspoor van verscheidene uitleggers, die aanstoot namen aan het onkiesche, dat zij, naar deze opvatting der woorden: ὄφελον καὶ ἀποκόψονται, daarin vonden, ze aldus vertaald: och of zij ook afgesneden werden! waaronder dan de wensch moet verstaan worden, dat zij van de gemeente afgesneden, daaruit gebannen mogten worden. Doch in deze vertaling wordt voorbijgezien, dat ἀποκόψονται 1°. *Futurum Medii* is, en 2°. door καὶ in een zoodanig verband gebracht wordt met vs. 11, dat de S. klaarblijkelijk met dit woord wil aanduiden iets, dat meer is dan de περιτομή. Wij meenen derhalve aan dit woord dezelfde beteekenis te moeten geven als aan κατατομή, Fil. III : 2, terwijl het verschil van uitdrukking wederom het gevolg is van de zelfstandigheid des schrijvers van den Filipperbrief. Het woord ἀπόκοπος komt ook bij Strabo voor in den zin van *castratus*.

(3) Zoo wordt Rom. VI : 21 van diezelfde ἔργα gezegd: τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. Deze beschouwing vloeit noodwendig voort uit de Paulinische stelling: de bezoldiging der zonde is de dood.

als makende van den buik hun afgod, als stellende hunne eer in hetgeen hun tot schande strekt, als bedenkende aardsche dingen, dient om de ligtzinnigheid in hare afschrikkende gestalte voor te stellen.

Niet slechts door die zedelijke voorschriften, maar ook nog op meer concrete wijze wordt der gemeente de weg aangewezen, die tot volmaking leidt. Daartoe wekt onze schrijver haar op tot navolging van Jezus (1) en wijst hij ook zich zelven haar als voorbeeld aan, H. III : 17, IV : 9. Dit deed Paulus meermalen, en ook hierin openbaart zich wederom zijne eigenaardige verhouding tot de gemeente. Hij, hun vader in Christus, aan wien zij hunne geestelijke geboorte verschuldigd waren, wilde geheel als zoodanig door hen beschouwd worden, en is zich bewust een regtgeaarde vader te zijn, die, overtuigd van den invloed, dien zijn voorbeeld uitoefent op de kinderen, aan zijne zorgen toevertrouwd, zijn leven zóó inrigt, dat hij met het volste regt kan wenschen, dat zij zijne navolgers mogen worden.

Hiermede staat ook in verband, dat de Apostel van zijne persoonlijke tegenwoordigheid in de gemeente veel goeds verwachtte. Zeer verlangt hij de Christenen te Rome te zien, om hun eenige geestelijke gaven mede te deelen en eenige vrucht te hebben onder hen, gelijk onder de overige heidenen (Rom. I : 11, 12). Zoo de Heer wil, zegt hij tot de Korinthiërs (1 Kor. IV : 19), zal ik spoedig komen, om te vernemen, niet naar de woorden der opgeblazenen, maar naar hunne kracht. Zijne komst zou bewerken, dat zij eene

(1) Vgl. bl. 41.

tweede genade zouden ontvangen (2 Kor. I : 15). Te Efese zou hij eenigen tijd vertoeven, omdat daar eene groote en krachtige deur voor hem openstond (1 Kor. XVI : 8, 9). Zoo spreekt hij ook in onzen brief, H. II : 24, zijn vertrouwen uit, dat hij spoedig te Philippi zal komen, en zijne verwachting, dat zijn herhaald bezoek datgene, waarop zij roem droegen, d. i. hun Christelijk leven, in volmaaktheid zou doen toenemen (H. I : 26). Het verband, waarin deze laatste uitspraak voorkomt, levert ons eene nog sterkere proeve van liefdevolle gezindheid voor het welzijn der gemeente. Vs. 24 en 25 spreekt namelijk de schrijver van onzen brief deze gedachte uit, dat hij, zijn eigen belang in aanmerking nemende, vurig verlangt te sterven en met Christus te zijn; maar overtuigd, dat het voor de gemeente noodzakelijker is, dat hij in 't leven blijve, vertrouwt hij vast, dat dit geschieden zal ter wille van haren wasdom in het geloof. In de Paulinische schriften vindt men elders deze gedachte niet terug; maar nergens was ook de band tusschen den Apostel en de gemeente zóó innig als die, waarvan deze brief getuigenis geeft.

Wanneer Paulus verhinderd was, persoonlijk zijne gemeenten te bezoeken, zond hij meermalen een' zijner vrienden en medearbeiders derwaarts, dien hij geschikt oordeelde, om er het herderlijk werk te verrigten. Zoo zond hij, blijkens 1 Kor. IV, Timotheüs naar Korinthe, om de gemeente aldaar zijne wegen in Christus indachtig te maken. Volgens 2 Kor. VI was Titus insgelijks van eene dergelijke zending teruggekeerd. In onzen brief, H. II : 20, belooft de schrijver Timotheüs te zullen zenden, als dengene, die het beste in staat was, de belangen der Filippische Christenen te behartigen, terwijl ook hier, H. II : 29, even als 2 Kor. VIII : 24, de zorg van den Apostel

wordt teruggevonden voor eene goede ontvangst zijner zendelingen, ter plaatse waar zij hunne taak hebben te volbrengen.

d. Het ligt in den aard der zaak, dat de Apostel, die zijne gemeenten eene liefde toedroeg, zóó innig, dat zij kon vergeleken worden bij de liefde van eene moeder voor het kind, dat zij ter wereld bracht (1), ook zeer gevoelig was voor bewijzen van wederliefde. Zoodanige bewijzen waren hem te beurt gevallen in de gemeenten van Galatië, toen hij, in die landstreek wegens ligchamelijke ongesteldheid eenigen tijd vertoevende, van die gelegenheid gebruik maakte, om hare bewoners tot Christus te brengen. Welke waarde hij hechtte aan belangstelling, hem bewezen, kan blijken uit den toon, waarop hij Gal. IV : 12 vv. daarvan gewag maakt: Gij hebt mij geen onregt gedaan, roept hij uit, ja, gij weet, dat, toen ik de eerste maal wegens krankheid des vleesches u het Evangelie verkondigde, gij die beproeving in mijn vleesch niet hebt veracht, maar mij hebt aangenomen als een engel Gods, als Christus Jezus. Wat was het dan, dat gij u zoo zalig noemdet? Want ik betuig u, dat gij, zoo mogelijk, uwe oogen zoudt uitgestoken en aan mij gegeven hebben. Op deze uitboezeming laat hij volgen: Zoo ben ik dan uw vijand geworden, u de waarheid zeggende? en doet door deze klacht gevoelen, welk een indruk hunne veranderde stemming omtrent zijn persoon op hem gemaakt had. Het is derhalve geheel in den geest van Paulus, dat onze schrijver, II. IV : 10, zijne groote ingenomenheid be-

(1) Gal. IV : 19.

tuigt met de belangstelling, door de Filippiërs hem bewezen, zich verheugt over de verligting, die zijne vrienden door hunne geldelijke ondersteuning hadden te weeg gebracht in zijnen toestand, en vs. 14 hunne weldaad roemt als eene deelneming in zijn druk, waarop God met welgevallen nederzag, zoodat hij het offer der liefde, hem aangeboden, vs. 18 beschouwt als Gode ten welriekenden reuk, een Hem aangenaam en welgevallig offer (1). Ware het hem echter om die geldelijke ondersteuning op zich zelve te doen geweest, dit zou tegen den geest des Apostels zijn, die 2 Kor. XII : 14 sprak: Ik zoek niet het uwe, maar u. Doch zelfs den schijn daarvan wendt hij van zich af door zijne bewering, H. IV : 17: Ik zoek niet die gift, maar de vrucht, d. i. de heilzame gevolgen, die uwe goede daden voor u zelven opleveren.

§ 3.

Zijne verhouding tot de Christelijke volkomenheid.

Onze brief stelt ons in de gelegenheid, de verhouding, waarin de schrijver zich plaatst tot de Christelijke volkomenheid, te leeren kennen uit de uitspraken, waarin hij bepaaldelijk over zich zelven handelt. En daarbij komt in de eerste plaats in aanmerking: H. III : 12—14, waar hij over zijnen zedelijk godsdienstigen toestand spreekt, ofschoon in bewoordingen,

---

(1) Deze zinnebeeldige voorstelling van Godegevallige daden, als offeranden Gode toegebracht, vinden wij ook Rom. XII : 1, waar de opwekking tot een heilig leven geschiedt in dezen vorm: stelt uwe ligchamen tot een levend, heilig, Gode welbehagelijk offer. Vgl. 1 Petr. II : 9, Hebr. XIII : 15, 16.

die naar Baur's (1) oordeel niet zeer Paulinisch er uitzien. Dit oordeel vervalt echter, wanneer onze verklaring dezer afdeeling juist is. Vs. 11 was de *opstanding uit de dooden*, d. i., gelijk later zal aangewezen worden, het zalig leven der onsterfelijkheid, dat als loon der deugd den geloovige wacht, voorgesteld als het einddoel van 's Apostels streven. Dit nu wordt vs. 12—14 vergeleken met den prijs, die aan het einde der loopbaan geplaatst is tot belooning van den wedlooper, die den eindpaal bereikt heeft. En wanneer nu vs. 12 de S. zegt: οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, dan is het verzwegen object τὸ βραβεῖον = τὴν ἐξανάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν, zoodat van zelf de onmogelijkheid in het oog valt, om dit beeld letterlijk over te brengen, en de bedoeling dezer woorden wezen moet: „Niet dat ik reeds genoeg gedaan heb, om dien „heerlijken prijs, het hoogste loon, dat er is, te ver„krijgen, zoodat verdere vooruitgang op het pad der „deugd voor mij onmogelijk zijn zou," m. a. w.: ik heb de volmaaktheid nog niet bereikt. Deze verklaring der beeldspraak wordt door den S. zelven gegeven in de toegevoegde woorden: ἢ ἤδη τετέλειωμαι. De daarop volgende: διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω, duiden niet de onzekerheid des Apostels aan (2), of hij wel dien prijs behalen zal, maar geven slechts de moeite te kennen, die de Apostel zich getroost, om het voorgestelde doel te bereiken, en dus hetzelfde, wat vs. 14

(1) *Theol. Jahrb.*, a. a. O. S. 525—527.

(2) Baur beweert t. a. p., dat de schrijver des briefs, in wiens onduidelijke voorstelling de beide begrippen van zedelijke en physische volmaaktheid verward zijn, met het oog op den toekomstigen marteldood het *gegrepen hebben* des Apostels op deze dubbelzinnige wijze onzeker voorstelt, omdat de Apostel het einde van zijne aardsche loopbaan nog niet heeft bereikt.

met andere woorden gezegd wordt: „Op het afgelegde „gedeelte van de baan vestig ik de aandacht niet „meer; slechts strek ik mij uit naar het nog vóór „mij liggende deel, om den prijs te behalen, waartoe „God mij geroepen heeft.” Hier wordt dus de overtuiging des Apostels uitgesproken, dat hij, wel verre van te meenen, de volmaaktheid reeds bereikt te hebben, nog steeds vooruit moet gaan op den weg, die ten leven leidt.

Onder hetzelfde beeld vinden wij dezelfde gedachte uitgesproken 1 Kor. IX : 24—27 (1). De Korinthiërs worden vermaand zich in den wedloop zóó te beijveren, dat zij den prijs behalen mogen, terwijl de Apostel vs. 26 op zich zelven wijst, als dengene, die zoo loopt, *ὡς οὐκ ἀδήλως*, d. i. *niet in onzekere rigting*, maar juist op het doel af, en *ὡς οὐκ εἰς ἀέρα δέρων*, d. i. die zoo vecht, dat hij *niet slaat in de lucht*, maar juist op zijne tegenpartij af. Hij stelt dus zich zelven voor als nog steeds loopende, en nog steeds vechtende, en dus nog niet tot het toppunt van zedelijke volmaking opgeklommen.

Baur erkent, dat de ootmoed, die in de behandelde plaats van onzen brief zich duidelijk vertoont, een hoofdkenmerk is van Paulus’ karakter, doch wijst er op, dat hij, ook waar hij het ootmoedigst sprak, nooit zulk een: *οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον* liet hooren (2). De schrijver zou, volgens hem, er op uit zijn, om den Apostel zoo nederig mogelijk van zich zelven te doen spreken, terwijl Paulus zelf, hoe dieper zijn

---

(1) Baur t. a. p. bezigt juist deze plaats, om het verschil aan te wijzen tusschen Paulus en den auteur van onzen brief.

(2) Dit kan alleen in zoo ver worden toegestemd, dat de Apostel nooit diezelfde woorden bezigt, ’t geen echter wederom een bewijs te meer is van zijne zelfstandigheid.

gevoel van ootmoed is, des te krachtiger zijn bewustzijn uitspreekt van de rijke, in zijne zwakheid magtige genade Gods, door Wien alleen hij is, die hij is. Hoe dit evenwel bij mogelijkheid kan ingebracht worden tegen den Paulinischen oorsprong van een' brief, waarin met zoo vele woorden de uitspraak wordt gevonden: Alle dingen vermag ik in Hem, die mij kracht geeft, is moeijelijk te begrijpen.

Eindelijk verdient het verband, waarin deze laatste uitspraak (H. IV : 13), die den krachtigen geloofsheld kenmerkt, geplaatst is, onze aandacht wegens de getuigenis, die hij daarin aflegt van zich zelven. Hij had, H. IV : 10, zijne blijdschap te kennen gegeven over de liefdegaven, die de Filippiërs hem hadden toegezonden, en nu gaat hij vs. 11 aldus voort: Niet dat ik dit zeg wegens gebrek; want ik heb geleerd tevreden te zijn met hetgeen ik heb. Ik weet vernederd te worden, maar ook overvloed te hebben; allezins en in alles ben ik ingewijd, in verzadigd worden en honger lijden, in overvloed en gebrek. Deze αὐτάρκεια, waardoor hij volkomen tevreden kon zijn met zijn lot en in alle omstandigheden zich schikken kon, omdat hij in zich zelven eene altijd wellende bron van geluk had, spreekt zich ook uit in de moedige volharding onder velerlei druk, waarvan Paulus 2 Kor. IV : 8 getuigenis geeft met de woorden: In alles verdrukt, maar niet benaauwd; ten einde raad, maar niet wanhopig; vervolgd, maar niet verlaten (1).

---

(1) Vgl. ook 2 Kor. VI : 9, 10.

Hier kunnen wij de beschouwing van de karaktertrekken onzes schrijvers besluiten. Wij stelden hem hooge eischen, waaraan hij moest voldoen, zou het onderzoek naar zijn karakter beslissende waarde hebben voor de authentie van zijn geschrift. Aan die eischen echter heeft hij naar onze meening voldaan. Hij vertoonde ons het beeld van den Apostel Paulus in zeer vele, ook in de kleinste en minst in 't oog loopende trekken, terwijl de oorspronkelijkheid, waardoor zijne uitspraken zich kenmerken, verbiedt hem van navolging te verdenken. Met goed regt meenen wij uit dit alles dit besluit te mogen trekken, dat het karakter des schrijvers van den brief aan de Filippiërs het karakter van Paulus is.

HOOFDSTUK III.

DOGMATISCHE OVERTUIGINGEN.

Is ons uit de beschouwing der karaktertrekken van onzen schrijver gebleken, dat hierin volkomen de persoonlijkheid van Paulus zich voordoet aan onze oogen, wij gaan thans over tot het onderzoek, of het beeld des Apostels, ook van zijne dogmatische zijde, in den brief aan de Filippiërs zich aan ons vertoont. Een volledig stelsel echter van dogmatiek heeft de S. in dezen brief niet voorgedragen, en het is geheel overeenkomstig met den aard van zijn schrijven, dat hij slechts in het voorbijgaan hier en daar ons een blik vergunt in zijne denkwijze.

De leerstellige uitspraken, die daarin voorkomen, zijn van *christologischen*, *soteriologischen* en *eschatologischen* inhoud. Van deze moeten wij dan achtereenvolgens onderzoeken, of zij passen in het leerbegrip van Paulus, zoo als ons dit van elders bekend is.

§ 1.

Christologische uitspraken.

Het waren juist de denkbeelden van onzen schrijver over Christus, H. II : 5—9 uitgesproken, die der Tubingsche kritiek de eerste aanleiding gaven tot ontkenning der echtheid van onzen brief. En inderdaad, wanneer de verklaring, door Baur van deze plaats gegeven en door Schwegler overgenomen, de ware is, dan kan Paulus onmogelijk van deze afdeeling de auteur heeten, omdat in dit geval hierin ondersteld zou zijn het bestaan van het Gnosticisme en wel in een zoodanig ontwikkelden vorm, als eerst lang na zijnen dood ontstaan is (1).

Hetgeen Baur in zijn „*Paulus*" (2) over deze plaats in het midden brengt en, naar aanleiding der door Ernesti (3) gemaakte bedenkingen, in de *Theo-*

(1) De gnostische voorstellingen, die volgens Baur den auteur voor den geest zweefden, worden aangetroffen in het systeem van Valentinus, die leefde onder de regering van keizer Hadrianus (117—138) en het Gnosticisme tot zijne hoogste ontwikkeling heeft gebracht. Baur komt derhalve met zich zelven in tegenspraak, als hij (*Paulus*, S. 464) beweert, dat onze brief moet geplaatst worden in den tijd van het opkomen der Christelijke bespiegeling, waarin zich nog slechts de *beginselen* der Gnostiek vertoonden. Vgl. de boven aangehaalde werken van Brückner (p. 11) en Lünemann (p. 4), welke laatste ook daarop wijst, dat de leer van de *nederdaling ter helle*, vs. 10 voorkomende, alleen voorkomt bij Marcion, die nog later, omstreeks het jaar 150, leefde.

(2) S. 458—464.

(3) *Phil. II*, 6 *ff. aus einer Anspielung auf Gen. II und III, erläutert von* H. Fr. Th. L. Ernesti, *Stadssuperintendenten und Pastor an der Hauptkirche zu Wolfenbuttel.* Deze verhandeling komt voor in de *Studiën u Kritiken*, 1848, H. IV, S. 818—924. Eene nadere verdediging van zijn gevoelen tegen Baur's aanmerkingen gaf Ernesti in de *Stud. u Krit.* 1851, II. III.

logische Jahrbücher (1) tot nadere toelichting van zijn gevoelen aanvoert, komt, kortelijk zamengevat, hierop neêr.

In Fil. II : 6, 7 wordt geleerd, dat Christus, ofschoon in Godsgestalte zich bevindende, niet door roof zich de Godegelijkheid heeft willen verwerven, maar langs den weg der zelfverloochening. Zooals de woorden daar staan, geven zij aanleiding tot allerlei zwarigheden. Duidt toch de uitdrukking ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων reeds de Godegelijkheid aan, hoe kan dan ontkend worden, dat Christus iets wilde *worden*, dat hij reeds *was?* Geeft zij daarentegen een toestand te kennen, van de Godegelijkheid verschillend, dan wordt hier de ongerijmde verklaring afgelegd, dat iemand, die geen God was, ook niet wilde beproeven langs een' zekeren weg dit te worden; terwijl bovendien de constructie der woorden schijnt aan te duiden, dat Christus, indien hij gewild had, wel door ἁρπαγμός zich die Godegelijkheid had kunnen verwerven. Tot verklaring dezer moeijelijkheden moet dan de volgende voorstelling uit de leer der Gnostieken den sleutel aanbieden.

Het absoluut Object subjectiveert zich in eene reeks van geestelijke wezens (Eonen), die als zoodanig den Absolute tot object van hun bewustzijn hebben. Naarmate zij echter verder van Deze verwijderd zijn, kunnen zij minder met hunne bewustheid Hem omvatten, καταλαβεῖν τὸ μέγεθος αὐτοῦ, daar in de afdalende reeks der Eonen, hoe lager zij staan, des te grooter het verschil wordt tusschen het subject, dat den Absolute tot object heeft van zijn bewustzijn, en den Absolute zelven. Toch was eenheid met den Absolute de be-

(1) a. a. O. S. 502—516.

stemming van al die geestelijke wezens, maar eene bestemming, die eerst aan het einde van het wereldproces kon bereikt worden. Dwaas derhalve en buitensporig was het streven der *Sofia*, de onderste in de rij der Eonen, om die eenheid *in ééns, als door een sprong*, te bemagtigen. Hare poging mislukte dan ook, en zij werd zich daardoor bewust van de minderheid van haar wezen, d. i. gelijk de Gnostieken het uitdrukken: zij viel uit het πλήρωμα in het κένωμα.

Deze voorstelling nu zal den schrijver van onzen brief voor den geest hebben gestaan, toen hij aangaande Christus de woorden bezigde van H. II : 6, 7, welke derhalve aldus moeten verklaard worden: Ofschoon Christus was ἐν μορφῇ Θεοῦ en daardoor, even als de Sofia, potentiëel de Godegelijkheid bezat, die nog niet de inhoud was geworden van zijn zelfbewustzijn, — zoo heeft hij toch niet haar voorbeeld gevolgd en door ἁρπαγμός, d. i. *op te haastig aangrijpende wijze*, deze Godegelijkheid willen bemagtigen, maar volgde veeleer den door God bepaalden weg; de κένωσις, die nu bij hem plaats greep, was niet het gevolg van eene verkeerde daad, maar zij was een ἑαυτὸν κενοῦν en dus eene vrijwillige daad.

Op deze wijze alleen kan, volgens Baur, de plaats verklaard worden. Wij meenen echter te kunnen aanwijzen, dat langs dezen weg de verklaring der woorden althans *niet* gezocht moet worden. De volgende opmerkingen zijn daartoe, onzes inziens, voldoende:

1°. De gezindheid (1), door Christus, volgens Baur's verklaring aan den dag gelegd, zou ten hoogste

---

(1) De woorden τοῦτο φρονεῖτε, vs. 5, wijzen aan, dat hier eene *gezindheid* van Christus wordt bedoeld. Het is de vraag, of dit woord tot zijn regt komt in de verklaring van Baur. Eene gezindheid van wijsheid!

een bewijs hebben opgeleverd van de *wijsheid*, waardoor hij uitmuntte boven de Sofia, daar hij niet zoo dwaas was om te beproeven van iets, dat alleen langs een zekeren weg *kon* verkregen worden, op eene andere wijze zich meester te maken.

2°. Eene zoodanige vergelijking van Christus met de Sofia kon niet gemaakt worden door een' gnosticus. De Gnostiek stelt Christus voor als den Μονογενής, den bovenste in de rij der Eonen, die alleen den Absolute met zijn bewustzijn kon omvatten, en derhalve de Godegelijkheid, waarnaar de Sofia *streefde*, reeds *bezat* (1).

3°. Het praedikaat ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, aan Christus toegekend, kan niet verklaard worden uit het Gnosticisme. De μορφή toch duidt den vorm aan, waarin de ééne Eon, onderscheiden van de andere, optreedt, en die verschillend is in graad, naarmate de hoogere of lagere plaats, die de Eon in het Pleroma inneemt. Vandaar, dat het praedikaat: ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων nergens aan de Eonen wordt toegekend (2).

---

(1) Volgens Ireneüs (*Adv. Haer.* I, 2, 1), was de *Μονογενής* der Gnostieken ὅμοιός τε καὶ ἴσος τῷ προβάλλοντι, καὶ μόνος χωρῶν τὸ μέγεθος αὐτοῦ. Vreemd is het, dat Baur juist deze woorden, die met zijne hypothese zoo zeer in strijd zijn, aanvoert, om de overeenkomst van Phil. II : 6, 7 met gnostieke uitdrukkingen aan te wijzen.

(2) Baur (*Paulus*, S. 461) verklaart μορφή als: *Das was den eigenthumlichen Charakter eines höhern geistigen Wesens ausmacht, der seinem Wesen adäquate Begriff.* Doch deze verklaring, volgens welke μορφή gelijk is aan οὐσία, is in strijd met de gnostische, daar volgens Ireneüs (*Adv. Haer.* I, 2, 4), nog nadat de *Sofia* (eigentlijk is er sprake niet van de *Sofia* zelve, maar van hare dochter, ἐνθύμησις) ἄμορφος geworden was, hare οὐσία bleef πνευματική [ἐκτὸς αὐτοῦ (τοῦ Ὅρου) γενομένην (de *Enthymesis* namelijk) εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, ἄμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν].

4°. De formule: τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ kan evenmin verklaard worden uit de vergelijking met de Sofia. Deze toch wilde wel, zoo als Baur aanwijst (1), κεκοινωνεῖσθαι τῷ πατρὶ τῷ τελείῳ, καταλαβεῖν τὸ μέγεθος αὐτοῦ (2), maar nooit kwam het in dien Eon op, om *eodem esse modo quo Deus est* (3). Integendeel was volgens de Gnostieken, zoo als Ireneüs berigt (4), de οὐσία van God ἀκατάληπτος, ἀχώρητος, zoodat Baur (5) van de daad der Sofia wel mogt zeggen: *Er will das Absolute erfassen, ergreifen*, maar niét in éénen adem daaraan toevoegen: *ihm gleich, mit ihm eins werden.* Overigens kan met de uitdrukking ἴσα εἶναι Θεῷ niet vergeleken worden hetgeen van den *Monogenes* (6) gezegd wordt, dat hij namelijk is ὅμοιος τε καὶ ἴσος τῷ προβάλλοντι, daar ἴσος niet is gelijk aan ἴσα en bovendien die gelijkheid van den Monogenes aan God iets is, dat hij reeds bezat, terwijl het op onze plaats iets is, dat Christus nog moest verkrijgen.

5°. Eindelijk kunnen wij nog opmerken, dat de daad van de Sofia bij de Gnostieken wel wordt voorgesteld als eene τόλμη, een προάλλεσθαι (7), maar nergens als een ἁρπαγμός. Baur tracht aan te wijzen, dat deze woorden in beteekenis overeenkomen, doch ziet zich daartoe genoodzaakt, op eene, onzes inziens,

---

(1) *Paulus*, S. 459.

(2) Brückner, p. 21, 22, wijst aan, dat ook bij de Gnostieken τὸ καταλαβεῖν *nihil est, nisi aliquid comprehendere, et mentis actionem denotat.*

(3) Vgl. v. Hengel op deze plaats.

(4) *Adv. Haer.* I, 2, 1 en 2 enz.

(5) *Paulus*, S. 460.

(6) Zie bij Iren., *Adv. Haer.* I, 2, 1.

(7) Iren. l. l.

onhoudbare wijze het woord ἁρπαγμός aldus te omschrijven: „iets op te haastige wijze nemen van hetgeen men eerst na het doorloopen van een proces verkrijgen kan" (1), waarbij dan tevens gedacht moet worden aan een actus, die als zoodanig *conatus* blijft.

Is door deze opmerkingen genoegzaam aangetoond, dat geene der uitdrukkingen, in Fil. II : 6, 7 voorkomende, uit het Gnosticisme kan verklaard worden, dan volgt hieruit, dat de hypothese van Baur moet verworpen worden. Maar dit resultaat ontslaat ons niet van de verpligting, om te onderzoeken, of de denkbeelden aangaande Christus, in deze afdeeling van onzen brief voorgedragen, aan Paulus metterdaad kunnen worden toegekend. Vóór alle dingen moet hiertoe de vraag beantwoord worden, op welke wijze deze verzen te verklaren zijn. De zeer groote verscheidenheid, die er heerscht in de beantwoording dezer vraag (2), mag wel worden toegeschreven aan het gebrek van duidelijkheid in de uitdrukkingen, welke in deze verzen worden aangetroffen. Misschien is het zelfs niet mogelijk, tot volkomen zekerheid te geraken aangaande den zin, door den schrijver daaraan gehecht. Dit schijnt ook Schleiermacher gevoeld te hebben, toen hij van deze plaats ter nederschreef, dat haar *asketischer und im ganzen Zusammenhang rhetorisirender Charakter den Absicht nicht verräth, dass dort vorkommende Ausdrücke didaktisch sollten finirt werden* (3). Ook in ons land zijn over deze pericope verschillende gevoelens voorgedragen, na-

---

(1) *Theol. Jahrb.*, S. 510.

(2) Men zie de groote reeks van verhandelingen over Fil. II : 6—10, opgenoemd in Meyer's *Kommentar*, S. 50.

(3) *Der Christliche Glaube*, Th. II, S. 161.

melijk door de Hoogleeraren v. Hengel (1), Scholten (2) en Hoekstra (3), alsmede door Dr. A. H. Blom (4). Ten aanzien van de gevoelens dezer geleerden komt het mij voor, na hetgeen reeds daaromtrent is in 't midden gebracht, te mogen vaststellen, dat Prof. Scholten in de wijze, waarop hij de woorden ἐν μορφῇ Θεοῦ verklaart (5), den eenig mogelijken weg heeft aangewezen, die zou moeten gevolgd worden, indien — en hierin stemmen zij allen overeen — het vaststond, dat hier geen sprake is van den Zoon Gods in zijn voorbestaan. Doch juist dit heb ik gemeend te moeten betwijfelen; de redenen, die mij noopten van dit gevoelen af te wijken, zullen

(1) *Commentarius*, p. 139—155.

(2) *Leer der Hervormde kerk*, 4de druk, dl. II, bl. 74, 75, 385—388.

(3) *Nieuwe Jaarboeken van wetenschappelijke theologie*, dl. III, bl. 187 vv.

(4) *Nieuwe Jaarboeken van wetenschappelijke theologie*, dl. IV, bl. 1—39.

(5) T. a. p. wordt aangewezen, dat deze woorden den grond aangeven, waarop de zelfverloochenende handeling van Christus, waarvan sprake is, rust, zoodat zij moeten vertaald worden: *Daar hij was in de gestalte Gods*, en niet *hoezeer hij was enz.* (v. Hengel, Blom), omdat deze omschrijving van het participium zou aanduiden, dat Jezus ook door roof de Godegelijkheid had kunnen verwerven, iets wat hij zedelijk kon noch mogt. Ook Prof. Hoekstra t. a. p. verdedigt de vertaling: *daar hij was*, doch tegen de wijze, waarop hij deze en de overige in deze afdeeling voorkomende uitdrukkingen verklaart, zijn gewigtige bedenkingen in 't midden gebracht door Dr. Blom, t. a. p., bl. 11—17. Laatstgenoemde, overigens ongeveer dezelfde verklaring als Prof. Scholten toegedaan, tracht de overzetting van ὑπάρχων door: *hoezeer hij was*, te regtvaardigen, door aan te nemen, dat de schrijver zich verplaatst op het standpunt der gewone menschen, die juist in deze eigenschap van Christus den grond zouden meenen te vinden, om de Godegelijkheid te overweldigen.

aan het licht komen, wanneer ik de verklaring voordraag, welke mij het meest waarschijnlijk voorkomt.

De schrijver wijst vs. 5 door de woorden τοῦτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν aan, dat hij zijne lezers gaat aansporen tot eene zekere gezindheid, en geeft door de woorden ἐκένωσεν ἑαυτόν (vs. 7) en ἐταπείνωσεν ἑαυτόν (vs. 8) duidelijk te kennen, dat het de gezindheid van *zelfverloochening* en *nederigheid* is, welke hij wenscht, dat de Filippiërs bij zich zelven zullen aankweeken en in hunnen levenswandel aan den dag leggen. De opwekking daartoe dringt hij aan door hen te wijzen op het voorbeeld van Christus Jezus, wiens nederigheid hij in twee trekken aanschouwelijk voorstelt. De eerste is vervat in de woorden, vs. 6, 7[a]: ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος (1). Iedere verklaring dezer woorden nu, moet, mijns inziens, geacht worden gedrongen te zijn, waarbij de uitdrukking μορφὴν δούλου λαβών niet wordt opgevat als geplaatst tegenover ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, om aan te duiden de aanneming eener μορφή, verschillende van de μορφὴ Θεοῦ, zoodat de zelfverloochening, door Christus hierin aan den dag gelegd, daarin bestond, dat hij, toen hij was in de gestalte Gods, van deze gestalte zich heeft ontdaan, en de gestalte van een' dienstknecht heeft aangenomen. De woorden ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος dienen dan tot nadere verklaring van de aanneming dier knechtsgestalte, welke derhalve daarin bestond, dat Jezus aan menschen gelijkvormig werd. Hier is dus sprake van de *menschwording* van Christus, zoodat de

(1) Ook Prof. v. Hengel en Dr. Blom zijn van oordeel, dat, vs. 7[b] met de woorden καὶ σχήματι κτέ. eene nieuwe zinsnede aanvangt.

μορφὴ θεοῦ den toestand aanduidt, waarin Christus in zijn voorbestaan zich bevond, een toestand, die, welke eigenaardige denkbeelden men daaraan ook verbindt, blijkens de antithese verre was verheven boven dien van den δοῦλος. Zoo wordt ons tevens de weg gewezen, waarlangs wij moeten komen tot de juiste opvatting der woorden: οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, d. i. hij heeft er niet over gedacht, door roof zich de Godegelijkheid te verwerven (1). Deze woorden dienen, om de zelfverloochening, door Christus bij zijne menschwording aan den dag gelegd, nader te verklaren en, blijkens het verband, het tegenovergestelde uit te drukken van ἑαυτὸν ἐκένωσε, eene daad derhalve van zelfverheffing, trotschheid, waaraan hij ontkend wordt zich te hebben schuldig gemaakt. De gedachte, in deze woorden uitgedrukt, moet derhalve hierop neêrkomen: Christus heeft niet trotsch willen zijn. Doch waarom spreekt nu de schrijver die gedachte juist in dezen vorm uit? Ik geloof, dat die vraag niet kan beantwoord worden, tenzij wij aannemen, dat hij hier zinspeelt op een aan zijne lezers welbekend feit, waarin zich trotschheid openbaarde in den hier bedoelden vorm. Trotschheid, daarin blijkbaar, dat men door roof zich de Godegelijkheid trachtte te verwerven — er bestaat slechts één voorbeeld in de Israëlietische letterkunde vermeld van zoodanige handelwijze. Wie herinnert zich niet terstond de beschrijving van den zondeval, Gen. II en III, volgens welke de eerste menschen door de slang zijn verleid geworden, om te eten van den boom der kennis, door God hun ver-

(1) Men zie de opgave der verschillende vertalingen dezer woorden, die evenwel in de hoofdzaak overeenkomen, bij Scholten, t. a. pl. bl. 386.

boden? Ten einde tot deze daad hen aan te zetten, had de slang hun hoogmoed geprikkeld, door hun de Godegelijkheid voor te stellen als het loon hunner overtreding. Zoo was het dan hun hoogmoed, de begeerte naar grootheid en voornaamheid, door het ἔσεσθε ὡς θεοί (1) hun voorgespiegeld, die hen aandreef, om te eten van den verboden boom; en nadat zij zich hadden schuldig gemaakt aan dien roof, werden zij Gode gelijk (2). Hier had zich dus het feit vertoond, dat de trotschheid zich openbaarde in het door roof zich meester maken van de Godegelijkheid. Wanneer wij nu aannemen, dat dit feit onzen schrijver voor oogen stond, toen hij de woorden vs. 6 en 7 nederschreef (3), dan kunnen wij die aldus omschrijven: „Christus heeft, toen hij in zijn voorbestaan in Goddelijke gestalte zich bevond, niet door „hoogmoedige gedachten zich laten leiden, zoo als dat „menschenpaar, dat door trotschheid gedreven, langs „den weg van roof zich de Godegelijkheid zocht toe „te eigenen, ofschoon hij, die zoo ver boven Adam „verheven was, zich toch eerder dan deze zulk eene „vermetele daad had kunnen veroorloven. Neen!

(1) Zoo vertaalt de LXX de belofte der slang (Gen. III : 5). Ook elders in het O. T. wordt de trotschheid onder dezen vorm voorgesteld. Zoo wordt Jez. XIV : 14, om een bewijs te leveren van den hoogmoed van den Chaldeeuwschen koning, van dezen gezegd, dat hij meende Gode gelijk te kunnen worden (ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ), terwijl Ezech. XXVIII : 2, 6 aan den Fenicischen koning de hoogmoedige taal op de lippen gelegd wordt: Θεός εἰμι ἐγώ.

(2) Gen. III : 22 zegt Elohim na de overtreding: ἴδου, Ἀδὰμ γέγονε ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν.

(3) Ik ben deze hypothese verschuldigd aan de boven vermelde verhandeling van Ernesti, ofschoon ik meen van hem te moeten verschillen, wat betreft de wijze, waarop hier de geschiedenis van den zondeval wordt toegepast.

„hij heeft in tegendeel eene zoo hooge mate van zelf„verloochening vertoond, dat hij zich ontdeed van zijne „verhevene *μορφή*, en de gedaante aannam van een „dienstknecht; hij werd namelijk den menschen ge„lijkvormig."

Men voere tegen deze verklaring van vs. 6 niet aan, dat de vergelijking der handelwijze van Jezus met die der eerste menschen niet tot in bijzonderheden kan voortgezet worden. Onze schrijver toch had voor zijn doel te dezer plaatse slechts één trek uit de geschiedenis van den zondeval noodig, en maakt daarvan gebruik, zonder zich verder te bekommeren over de toepassing ook der overige trekken. Men zou kunnen wijzen op het voorwerp van den roof, den boom der kennis des goeds en des kwaads, en met regt beweren, dat Paulus, zoo als bekend is, die kennis toch waarlijk niet voor laakbaar houdt; doch hij sloeg eenvoudig op dien boom geen acht, evenmin als hij Rom. V, over dezelfde daad der eerste menschen sprekende, haar zeer strafwaardig noemt als daad van *ongehoorzaamheid*, waarom het hem ald. uitsluitend te doen is, even als hem hier alleen hunne *trotschheid* in zijne vergelijking te pas komt (1).

In vs. 7[b], 8 gaat de schrijver voort Jezus' nederigheid in een tweeden trek te teekenen, daarin

(1) Wanneer Meyer (*Komm.* S. 51 ff.) beweert, dat de *μορφὴ θεοῦ*, waarin Christus zich bevond, geheel iets anders is dan het *beeld Gods*, waarnaar de eerste menschen geschapen zijn, dan kan dit niet gelden tegen onze opvatting. De vergelijking toch betreft niet den *toestand* der eerste menschen, maar hunne *handelwijze*, het *εἶναι ὡς θεοί*, dat volkomen denzelfden zin heeft als *εἶναι ἴσα θεῷ*. Meyer vindt, zonderling genoeg, deze uitdrukkingen *nicht einmal einen Anklang gleichen Ausdrucks!*

bestaande, dat hij, toen hij mensch was geworden (1), als zoodanig eene volkomene gehoorzaamheid heeft aan den dag gelegd, die haar toppunt bereikte in zijn kruisdood; terwijl deze pericope vs. 9—11 besloten wordt met de vermelding der verhooging, aan Christus van Godswege te beurt gevallen, als loon zijner nederigheid, en daarin gelegen, dat hem de waar digheid van Κύριος is opgedragen, voor welker algemeene erkenning God zou zorg dragen.

Thans kunnen wij overgaan tot het onderzoek, of de overwogen leerstellige uitspraken, aan den Apostel Paulus kunnen worden toegekend. Wij beginnen met de vraag, of er voor de leer van het voorbestaan van Christus plaats is in zijn leerbegrip.

Naar de voorstelling van Paulus is Christus *mensch*, geboren uit eene vrouw, even als alle andere menschen, alzoo een organisch met de menschheid zamenhangend lid van het menschelijk geslacht. Daarnevens echter vinden wij bij hem nog eene andere voorstelling, die Jezus zóóver zelfs boven de uitstekendsten van ons geslacht verheft, dat hij eigenlijk in de rijen der menschheid niet schijnt te behooren. Hij is mensch, maar in geheel anderen zin als Adam, die *uit de aarde* was voortgekomen; hij is de mensch *uit den hemel* (2), die op den daartoe door God bestem-

---

(1) De woorden *Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος*, terugslaande op de onmiddellijk voorafgaande: *ἐν ὁμ. ἀνθ. γεν.*, beteekenen: En toen hij nu zoo was, dat uiterlijk (*σχῆμα*) niets hem van de gewone menschen onderscheidde, m. a. w. toen hij mensch geworden was.

(2) 1 Kor. XV : 47. *ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ.* Misschien zal Paulus hebben aangenomen het bestaan van twee Ur-Menschen. een aardschen en een hemelschen, waarvan de eerste bij de schepping op aarde geplaatst werd, terwijl de tweede bij God in den hemel bleef, totdat

den tijd naar de aarde gezonden, daar als mensch geboren werd (1) en als mensch geleefd heeft. Hoe Paulus deze twee verschillende voorstellingen vereenigd heeft, zeggen zijne brieven ons niet. Voor ons doel kunnen wij volstaan met te wijzen op een paar uitspraken, die het voorbestaan van Christus duidelijk leeren, t. w. 1 Kor. VIII : 6 en 2 Kor. VIII : 9.

Er is 1 Kor. VIII sprake van het gebruik der *εἰδωλόθυτα*, waarvan de Christen volgens den Apostel zich niet behoeft te onthouden, omdat hij het bestaan van afgoden ontkent; want, zegt hij vs. 5, 6, daar mogen vele zoogenaamde Goden en vele Heeren zijn, *ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς κύριος* 'I.X., *δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.* Deze woorden schijnen te kennen te geven: Wij, Christenen, erkennen maar één God, den Vader, die de oorzaak is van al wat bestaat, terwijl wij zijn bestemd, om zijne bedoelingen te dienen, — en één' Heer, Jezus Christus, door wien alle dingen geschapen zijn, terwijl wij zijn, die wij zijn, door Hem. Met deze opvatting vermijden wij aan den éénen kant de overdrijving van Zeller (2), die de woorden zoo geheel en al uit het verband, waarin zij staan met vs. 4, verklaart, dat ze volgens hem op de *εἰδωλόθυτα* terugslaan, maar daardoor ook de woorden: *καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ*, en *καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ* niet tot hun regt laat

---

ook hij naar de aarde werd gezonden, om de menschheid (ja, de gansche schepping, Rom. VIII) te herscheppen. Vgl. Baur's *Geschichte der drei erste Jahrh.*, S. 311.

(1) Gal. IV : 4. Zou misschien daarom de geboorte van Jezus uit eene vrouw hier zijn vermeld, om het eigenaardige te doen uitkomen van de gedachte: „ofschoon door God naar de aarde gezonden, werd Jezus toch als gewoon mensch geboren?"

(2) *Theol. Jahrb.*, 1842, I, p. 57.

komen. Aan den anderen kant verwerpen wij daarmede de verklaring van Baur (1), die het verband geheel en al uit het oog verliest, onder δι' αὐτοῦ τὰ πάντα de zedelijke herschepping door Christus verstaat, en τὰ πάντα verklaart: „alles, wat op de verlossing en verzoening betrekking heeft," waarvoor hij zich beroept op 2 Kor. V: 18, waar echter het verband met vs. 17 deze opvatting van τὰ πάντα noodzakelijk maakt, wat hier het geval niet is. Het mag veeleer willekeurig heeten tusschen de beteekenis van τὰ πάντα hier onderscheid te maken. Hetzelfde τὰ πάντα, dat ἐκ τοῦ θεοῦ is, is ook διὰ τοῦ κυρίου en de wereldschepping wordt alzoo aan Christus toegekend (2).

Wij beriepen ons ook op 2 Kor. VIII: 9: γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ κυρίου ἡμῶν 'I. X., ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. Het komt mij voor, dat het verband, waarin deze woorden geplaatst zijn, ons noodzaakt, ons te scharen aan de zijde van hen, die meenen, dat in deze uitspraak door den Apostel aan Jezus een voorbestaan wordt toegekend. Immers in dit hoofdstuk wordt eene inzameling van liefdegaven aangekondigd voor de Je-

(1) *Paulus*, S. 625 vv.

(2) Baur schijnt in zijne *Gesch. der drei erste Jahrh.*, S. 313, omtrent deze plaats tot andere gedachten gekomen te zijn, daar hij beweert: *Dass der Apostel Christus nicht blos präexistenz, sondern auch Weltschöpfung zugeschrieben habe, liegt unstreitig in dieser Stelle sehr nahe.* Het éénige bezwaar, dat hij hier nog noemt, is daarin gelegen, dat Paulus Jezus elders *Κύριος* noemt als den *verheerlijkten Heer;* welk bezwaar echter uit den weg geruimd wordt door de opmerking, dat Paulus bijna altijd spreekt over den verheerlijkten Heer, maar toch ook dan, wanneer hij een enkele maal over den *historischen* Jezus spreekt, zoo als 1 Kor. XI: 23, zich insgelijks van de benaming *Κύριος* bedient.

ruzalemsche armen, en tot de Korinthiërs de opwekking gerigt, om hunne gaven toch overvloedig uit te reiken. Wanneer nu de Apostel, ten einde aan deze opwekking kracht bij te zetten, op het voorbeeld van Jezus wijst, dan zal daarin moeten uitgedrukt zijn de opoffering, die Christus zich getroost heeft, om de menschheid uit hare armoedige omstandigheden tot een beteren staat te brengen (1). Dit nu is werkelijk het geval, wanneer wij zijne uitspraak zóó opvatten: Dat hij, toen hij rijk was, arm geworden is (2), opdat wij door zijne armoede rijk zouden worden, m. a. w.: Hij heeft zich ontdaan van de heerlijkheid, die hij in zijn voorbestaan bezat, en is mensch geworden, om alzoo de verlosser der wereld te kunnen zijn. Paulus wil derhalve te dezer plaatse de Korinthiërs opwekken, om uit liefde voor hunne arme mede-christenen op hunne wijze dezelfde opofferende gezindheid aan den dag te leggen, welke Christus betoond heeft uit liefde tot de menschheid.

Volgt alzoo uit deze plaatsen, dat de leer van het voorbestaan van Christus, die mede Fil. II : 6, 7 gevonden wordt, niet vreemd is aan het Paulinisch

---

(1) De aoristus ἐπτώχευσε levert tegen deze opvatting geen bezwaar, gelijk o. a. is aangewezen door Dr. J. H. Holwerda: *De betrekking van 't verstand tot het uitleggen des Bijbels*, bl. 88, 89, en door Dr. Blom in zijne boven genoemde Verhandeling, bl. 39. Ook door Prof. Scholten is dit t. a. p. toegestemd.

(2) Daarom kunnen wij niet instemmen met de verklaring, door Prof. Scholten, t. a. p., bl. 384 aan deze woorden gegeven: Hij, die rijk was in God, leefde naar de wereld in armoede en geringheid, opdat wij rijk zoonden zouden zijn in God." Volgens deze verklaring toch zou de Apostel de Korinthiërs hebben willen doen opmerken, dat het, om rijk te zijn in God, niet noodig is, in gunstige finantiëele omstandigheden te verkeeren, — eene opmerking, die met de zaak, waarvan in dit Hoofdstuk sprake is, niet zamenhangt.

leerbegrip, ook de andere trekken uit deze pericope van den brief aan de Filippiërs mogen aan Paulus worden toegekend. Wij kunnen echter in de aanwijzing hiervan korter zijn.

De voorstelling van de menschwording als een κένωσις komt geheel overeen met die van de πτωχεία, die wij 2 Kor. VIII hebben aangetroffen. Beide woorden duiden dezelfde zaak aan, de zelfverloochening namelijk van Christus.

Ook de wijze, waarop die menschwording nader wordt beschreven als een γίνεσθαι ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, waarmede overeenkomt het σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, wijst ons op de beschouwing van Paulus, volgens welke Jezus, wat het uitwendige aangaat (ὁμοίωμα, σχῆμα), geleek op de gewone menschen, doch innerlijk verre boven hen verheven was, omdat de zonde, die tot allen was doorgegaan, hem niet besmet had. Van daar dat de Apostel zijne verschijning op aarde als mensch, Rom. VIII : 3, voorstelt als eene zending door God naar de wereld ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας (1). Wordt voorts, vs. 8, de dood van Christus voorgesteld als eene daad van gehoorzaamheid, deze voorstelling is ook die van Paulus, die, Rom. V : 9 het *bloed* van Christus en vs. 19 de *gehoorzaamheid* van Christus als den grond onzer regtvaardiging aanwijzende, daardoor toont, met de woorden: het *bloed*, d. i. de dood en de *gehoorzaamheid* van Jezus, dezelfde gedachte uit te drukken. Als vrucht of gevolg van Jezus' handelwijze wordt eindelijk vs. 9 zijne verhooging genoemd, even als Rom. VIII : 17 de woorden εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ

(1) Vgl. Brückner, p. 24; Lünemann, p. 22; Scholten, bl. 388.

συνδοξάσθωμεν, de δόξα van Jezus voorstellen als gevolg van zijn lijden; terwijl overigens het woord ὑπερύψωσε eigenaardig gekozen is als tegenstelling tegenover ἐταπείνωσεν ἑαυτόν vs. 8.

§ 2.

Soteriologische voorstellingen.

De eigenaardige vorm, waardoor zich de leer der verlossing bij Paulus kenmerkt, bestaande, gelijk bekend is, in zijne ontwikkeling van de regtvaardiging uit geloof, wordt ook in den brief aan de Filippiërs gevonden. H. III : 9 namelijk, stelt de schrijver het bezit der ware geregtigheid voor als het doel, waarmede hij zijne uitwendige Joodsche voorregten had vaarwel gezegd, in deze woorden: (ἵνα) εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ (Χριστῷ) μὴ ἔχων τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει (1).

Het zal wel geene aanwijzing behoeven, dat de denkbeelden over de δικαιοσύνη, in dit vs. uitgesproken, geheel den geest van Paulus ademen; en evenmin, dat bij de uitdrukking ἡ ἐμὴ δικαιοσύνη, ofschoon elders bij hem niet voorkomende, volkomen dezelfde gedachte ten grondslag ligt, als bij hetgeen hij Rom. X : 2 ἰδία δικαιοσύνη noemt. Desniettemin heeft Baur (2) gemeend, ook de woorden van dit vs. niet op rekening van den Apostel te mogen stellen. Het is namelijk volgens hem volstrekt onverklaarbaar, waarom Paulus hier juist de leer der regtvaardiging met hare naauw-

---

(1) Men verbinde met v. Hengel, ad h. l., het part. ἔχων met εὑρεθῶ en vertale: opdat ik bevonden worde te hebben.

(2) *Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 523.

keurigste bepalingen zou hebben uitgesproken, en volkomen duidelijk, dat hier moet gedacht worden aan eene opzettelijke bijéénvoeging van al wat tot deze leer behoort, door een' schrijver, die ook door dit middel voor Paulus wenscht door te gaan. Doch al deze bepalingen, en hiermede vervalt Baur's bedenking, komen volkomen tot haar regt, indien wij slechts letten op het verband, waarin dit vs. geplaatst is. Had de S. vs. 6 verklaard, dat hij te voren een ijverig voorstander geweest was van de godsdienst der wet, hierop ziet hij terug, als hij vs. 9 betuigt, de *eigengeregtigheid, die uit de wet is,* niet te willen hebben, maar wel die, welke te verkrijgen is *door het geloof,* waarvan Christus de bewerker is (1); terwijl de verdere beschrijving dient, om het verschil te doen uitkomen tusschen deze geregtigheid en de wettische. Immers als eene door God geschonkene (ἐκ θεοῦ) staat zij tegenover de *eigengeregtigheid* (ἡ ἐμὴ δ.), als eene op *voorwaarde des geloofs* verleende (ἐπὶ τῇ πίστει) tegenover die, welke door de vervulling van de werken der wet (ἐκ νόμου) verkregen wordt (2). Overigens moge tot beantwoording van Baur's vraag (3), wáár ooit de Apostel de leer der regtvaardiging in zóó zuiver persoonlijke betrekking tot zich zelven plaatst, de verwijzing naar Gal. II : 16 voldoende zijn.

Volgt reeds uit deze plaats, dat naar des S. oordeel het werk der verlossing aan God moet worden dank geweten, andere uitspraken van zijn' brief stellen zijne denkbeelden aangaande de goddelijke werkzaam-

---

(1) Dr. H. P. Berlage: *De formulae Paulinae* πίστις *'I. X. significatione*, L. B. 1856, p. 85.

(2) Vgl. Dr. H. P. Berlage, *Handhaving van de nieuwe verklaring enz.*, in de *Godgeleerde Bijdragen*, 1857, bl. 7, 8.

(3) t. a. p.

heid te dezen opzichte nog nader in het licht. Zoo meldt hij H. III : 14, dat God in Jezus Christus hem heeft *geroepen* tot de zaligheid (1), in overeenstemming met de door Paulus gevolgde gewoonte, om de waarheid, dat de zaligheid der menschen gegrond is in de beschikking van God, die door Zijnen Geest in 's menschen hart de overtuiging wekt, dat Jezus de Christus is, voor te stellen onder het beeld eener goddelijke κλῆσις (2).

Die goddelijke werkzaamheid sluit evenwel zoo weinig 's menschen eigene uit, dat de S. aan zijne betuiging H. II : 3: God werkt in u het willen en het werken, onmiddellijk de opwekking doet voorafgaan, vs. 12: Werkt uwe eigene zaligheid, waardoor hij niet wil uitdrukken, dat het werk der behoudenis moet verdeeld worden tusschen God en den mensch, maar dit, dat God door middel van en in de werkzaamheid des menschen zijn werk tot stand brengt. Geheel dezelfde beschouwing vinden wij bij Paulus, die, terwijl hij Rom. X : 9 den mensch het geloof als voorwaarde stelt, om behouden te worden, 1 Kor. XII : 5 verklaart: God werkt alles in allen. En waar hij 2 Kor. V : 19 zegt: God was in Christus de wereld met zich verzoenende, roept hij tevens vs. 20 den Korinthiërs toe: Wij bidden u voor Christus, laat u met God verzoenen.

Een noodzakelijk gevolg van de leer, dat het ge-

---

(1) Vgl. hetgeen beneden over τὸ βραβεῖον zal worden in 't midden gebracht.

(2) Dat onder κλῆσις *vocatio efficax* moet verstaan worden, volgt uit Rom. VIII : 36, waar met de *roeping* de *regtvaardiging* verbonden wordt. Vgl. Scholten, *L. d. H. K.* II, bl. 85.

loof eene gave is, door God den mensch verleend, is het leerstuk, dat in de Gereformeerde kerk werd opgenomen onder den naam van *volharding der heiligen.* Immers, al moge het waar zijn, dat de geloovige, zoo lang zijn geloof nog niet krachtig genoeg ontwikkeld is, dagelijks in vele struikelt, God kan toch niet laten varen de werken zijner handen, of, zoo als Paulus Rom. III : 3 zich uitdrukt: „'s Menschen ontrouw kan Gods trouw niet vernietigen." Wij aarzelen derhalve niet de voorstelling aan Paulus toe te kennen, die in onzen brief H. I : 6 gevonden wordt, waar de S., de gemeenschap der Filippiërs aan het Evangelie toeschrijvende aan goddelijke werking de verwachting uitspreekt, dat Hij, die dit goede werk in hen begonnen had, het ook zou voleindigen tot op den dag van Jezus Christus (1).

§ 3.

Eschatologische voorstellingen.

Voor de kennis der denkbeelden van onzen schrijver omtrent het eeuwige leven, levert onze brief eene

(1) Uit Gal. III : 3, waar de Galatiërs gezegd worden, na met den *geest* te zijn begonnen, te eindigen met het *vleesch*, volgt niet, dat Paulus tegen de leer der *perseverantia sanctorum* zich verklaart. Immers worden hier, gelijk door Prof. Scholten, *L. d. H. K.* dl. II, bl. 508 is aangewezen, de Galatiërs beschreven, niet naar hetgeen zij in den aanvang reeds *met de daad waren*, maar naar het standpunt, dat zij, door hunne uiterlijke toetreding tot de prediking van Paulus, getoond hadden goed te keeren. Hier is dus sprake van de verloochening van een standpunt, waarvoor zij, wegens hunne vroeger voor de prediking des Apostels betoonde belangstelling, schenen gewonnen te zijn.

belangrijke bijdrage in H. III : 8, 9, eene plaats, voor ons doel bovendien van gewigt wegens de bedenkingen tegen haren Paulinischen oorsprong ingebracht. De S. zet hier zijne ontwikkeling der bedoelingen, waarmede zijne veranderde godsdienstige denkwijze was tot stand gekomen, voort in deze woorden: *τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφιζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξ ανάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.*

In de *eerste* plaats merken wij op, dat onder *γνῶναι* niet moet verstaan worden eene theoretische kennis (1), daar toch de uitdrukking *συμμορφιζόμενος* aanwijst, dat hier sprake is van den invloed, dien het geloof in Christus uitoefent op den inwendigen mensch. Wij hebben hier dus te denken aan eene zoodanige kennis, als men zich door eigene ervaring verwerft (2), zoodat de S. betuigt, op grond van innerlijke ervaring te weten, wie Jezus is, en de kracht zijner opstanding te kennen. Door deze opmerking vervalt Baur's bedenking (3), dat hier, tegen den geest van Paulus, de opstanding, het lijden en de dood van Jezus tot voorwerpen van afgetrokken bespiegeling gemaakt worden.

Onder *de kracht zijner opstanding*, eene uitdrukking, die door Baur niet schijnt begrepen te zijn, hebben wij te verstaan de kracht, waardoor Jezus, den dood overwinnende, het leven der onsterfelijkheid heeft verworven, zoodat hier de vooral aan den vierden Evangelist eigene gedachte wordt uitgesproken, dat de opstanding van Jezus het gevolg was van

(1) Baur, *Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 524.

(2) Eene dergelijke kennis wordt ook o. a. 2 Kor. IV : 6 bedoeld.

(3) a. a. O. S. 523.

de in hem wonende zedelijke kracht, eene gedachte, die ook in de algemeen erkende brieven van Paulus niet wordt gemist. Zoo lezen wij Rom. VI : 4: ἵνα ὥσπερ Χριστὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. — De δόξα τοῦ πατρὸς, welke blijkens Rom. III : 3 gemist wordt door zondaren, is het *beeld Gods*, door Jezus verwezenlijkt, het ethische leven, door hem geleid, zoodat de Apostel hier zegt, dat, gelijk Christus uit kracht van zijn zedelijk levensbeginsel opstond uit de dooden, zoo ook wij in nieuwheid des levens moeten wandelen, m. a. w. dat ook wij deelgenooten moeten zijn van de zedelijke kracht, waardoor Jezus den dood overwonnen heeft, 't geen volkomen overeenstemt met het γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, waarvan onze schrijver spreekt (1). In naauw verband met deze voorstelling staat die, welke daaraan wordt vastgeknoopt: καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Had toch dezelfde kracht, waardoor Jezus overwinnaar was van den dood, hem ook in staat gesteld de lijdenskelk tot op den bodem toe te ledigen, de deelgenoot van de kracht zijner opstanding is dan ook deelgenoot van de kracht van zijn lijden en in staat, om het lijden voor de zaak des Evangelies moedig te verdragen. Dat lijden wordt eene gemeenschap aan het lijden van Jezus genoemd, gelijk het Rom. VIII : 17 als een συμπάσχειν wordt voorgesteld en 2 Kor. IV : 10 als een omdra-

(1) Ook Rom. VI : 10, 11, wordt hetzelfde denkbeeld uitgesproken. Hier wordt vs. 10 de dood van Jezus, die, als een der zonde sterven, de hoogste zedelijke daad is, voorgesteld als een ζῆν τῷ θεῷ, terwijl vs. 11 wordt aangewezen, dat dezelfde kracht, om, dood voor de zonde, Gode te leven, ook bij de Christenen aanwezig moet zijn. Overigens kunnen vergeleken worden de plaatsen, waar van het συζῆν, συζωοποιεῖσθαι, συνεγείρεσθαι τῷ Χριστῷ der geloovigen gesproken wordt.

gen van het sterven van Christus in het ligchaam.

Συμμορφιζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, zoo gaat de S. voort vs. 10[b], 11, εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν (1). „Kan de Apostel iets niet geschreven hebben," — hiermede besluit Baur (2) de opgave zijner bedenkingen over deze uitspraak — „dan is het zeker dit twijfelende woord, waardoor zijne gemeenschap met Christus onzeker wordt gemaakt: of ik ook moge komen tot de wederopstanding der dooden." Wij meenen de ergernis, daardoor gewekt, te kunnen wegnemen, en trachten daartoe allereerst de formule ἡ ἐξανάστασις ἡ ἐκ νεκρῶν te verklaren. Letterlijk is het: de opstanding, die uit de dooden, d. i. het doodenrijk, is; doch onze brief levert het bewijs, dat zijn schrijver overtuigd is, niet in de Sjeôl te zullen komen, verwachtende, òf bij de parousie nog in leven te zijn (H. III : 21), òf, zoo niet, dan als martelaar, terstond na den dood, bij Jezus in den hemel te worden opgenomen (H. I : 23). Wij moeten derhalve de uitdrukking opvatten in figuurlijken zin, als het eeuwige leven, dat het gevolg zal zijn van de opstanding der dooden.

Wordt nu in de hier gebezigde woorden aangeduid, dat de S. twijfelt, of hij dit leven der onsterfelijkheid zal deelachtig worden?

Twee opmerkingen zullen ons leiden tot een ontkennend antwoord op die vraag: 1°. wijst de overige inhoud van den brief duidelijk aan, dat zulk een twijfel in hem niet kon opkomen; men zie slechts

---

(1) Zoo moet met Tischendorf, volgens Codd. A. B. D. E. en and., gelezen worden, in plaats van de lezing van den *textus receptus* ἡ ἐξ. τῶν νεκρῶν.

(2) *Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 524.

H. I : 19, 23; II : 16, 17; III : 20, 21; en 2°. wordt, blijkens het verband, waarin vs. 11 staat tot vs. 12—14 (1), de ἐξανάστασις voorgesteld als de prijs, dien de S. verwacht aan het einde van zijne loopbaan, tot welks bereiking hij al zijne krachten inspant; zoodat het partikel εἴπως hier dezelfde kracht moet hebben, als het partikel εἰ, vs. 12, hetwelk namelijk aanduidt het streven, om tot iets te geraken (2).

Is derhalve het bezit van het zalig leven der onsterfelijkheid het doel, welks bereiking de S. zich voorstelt, de wijze, waarop hij dit doel wenscht te bereiken, duidt hij aan in de woorden συμμορφιζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, d. i. door gelijkvormig te worden aan den dood van Jezus (3). Gelijkvormigheid aan den dood van Jezus, d. i. aan Jezus, die stervende der zonde stierf en alzoo de hoogste zedelijke daad verrigtte, is hetzelfde, wat Rom. VI : 11 genoemd wordt νεκρὸν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, d. i. een hoogst ethisch leven leiden.

---

(1) Vgl. hetgeen wij hieromtrent opmerkten bl. 54.

(2) Vgl. J. P. Briët, *Eschatologie*, Dl. II, bl. 225, en de boven vermelde Dissertatie van Dr. F. Rauwenhoff, p. 92, n. 2. Beiden verwijzen tot handhaving dezer beteekenis van εἴπως naar Rom. I : 10, XI : 14, Hand. XXVII : 12.

(3) De verandering van constructie, die wij vs. 10b (συμμορφιζόμενος) opmerken, wordt voldoende verklaard, wanneer wij aannemen, dat de gang der gedachten, vs. 8—11, deze is: Ik heb alle dingen schade geacht om Christus te gewinnen, en om de ware geregtigheid te verkrijgen, en om de kracht zijner opstanding te kennen, *ik, die gelijkvormig word* aan zijnen dood, om daardoor tot het leven der onsterfelijkheid te geraken. De zamenhang tusschen vs. 10a en vs. 10b, 11 is alzoo deze, dat vs. 10a de schrijver de kennis van de δυν. τῆς ἀναστ. αὐτοῦ voorstelt als het doel, waarmede hij van godsdienstige denkwijze veranderd is, en vs. 10b, 11 aanwijst, dat hij nu ook de middelen, om tot dit doel te geraken, bezig is aan te wenden.

Zóó opgevat, komt deze plaats volkomen overeen met de uitspraak van Paulus: *εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ ϑανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεϑα* (Rom. VI : 5). Ook hier toch wordt de gelijkvormigheid aan Jezus dood, d. i. het religieuse leven, als voorwaarde gesteld, om de *ἀνάστασις* deelachtig te worden, en evenzeer ook de *ἀνάστασις*, blijkens het verband met vs. 4, figuurlijk opgevat als een wandelen in nieuwheid des levens.

Doch nergens elders in de Paulinische geschriften wordt zóó duidelijk protest aangeteekend tegen de Judaïstische leer, volgens welke de *ἀνάστασις τῶν δικαίων* zou gevolgd worden door eene *δευτέρα ἀνάστασις*, waaraan ook de boozen deel zouden hebben, om hun oordeel te ontvangen, als op deze plaats, waar de opstanding uit de dooden met zoo vele woorden als het loon der deugd wordt voorgesteld. Men zou kunnen meenen, dat hiermede niet te vereenigen is de leer, die in de brieven van Paulus voorkomt, van den dag van het jongste gerigt over allen, bij de wederkomst van den Messias (1). Daaruit toch schijnt te volgen, dat, ook volgens Paulus, de goddeloozen, ten einde hun oordeel te ontvangen, vóóraf uit hunne graven moeten opstaan. Doch deze gevolgtrekking is door Paulus, zooveel wij weten, nooit gemaakt. Integendeel volgt uit zijne stelling: de bezolding der zonde is de dood, d. i. de *φϑορὰ, ἀπώλεια*, dat, terwijl de straf der zondaren daarin bestaat, dat zij blijven in den toestand van *φϑορά*, die, zonder tegengif onherstelbaar, op vernietiging moet uitloopen — tegenover den *ϑάνατος* staat de *ἀνάστασις νεκρῶν*, waaraan de geloovigen deel hebben krachtens het *πνεῦμα*

(1) Rom. II : 16, XIV : 10.

ζωοποιοῦν, dat in hen is (1). De leer van den algemeenen oordeelsdag behoort derhalve tot de voorstellingen, die Paulus uit de synagoge had medegebracht, zonder in overeenstemming te zijn met de hoogere organische beschouwing, waardoor zijne eschatologie zich overigens kenmerkt.

Te ontkennen valt het niet, dat ook onze S. zich in zijne Eschatologie in menig opzicht aansluit aan de dogmatiek der Farizeeuwsche scholen, en even als Paulus op de *wederkomst* van Jezus overbrengt wat de Joodsche Godgeleerdheid aangaande de *komst* van den Messias leerde. H. III : 20 spreekt hij zijne verwachting, dat Jezus uit den hemel zal wederkomen, in deze woorden uit: Ons πολίτευμα, de staat, waartoe wij, Christenen, behooren, d. i. het Godsrijk (2), is in den hemel (3), vanwaar wij ook den Heer Jezus Christus, als redder verwachten (4).

---

(1) Vgl. Scholten, *L. d. H. K.* Dl. II, bl. 47—50. F. Rauwenhoff, *De vita in homine aeterna*, p. 82—96. Briët, t. a. p. Dl. II, bl. 297—299.

(2) Vgl. Briët, t. a. p. bl. 339 vv.

(3) Deze woorden worden verschillend verklaard. Zij, die meenen, dat het Joodsche gevoelen aangaande de vestiging van het Godsrijk *op aarde* in de latere brieven van Paulus (2 Kor. V : 1) vervangen is door de voorstelling van het volmaakte Godsrijk *in den hemel*, beroepen zich tot staving hiervan op deze plaats, waar zij duidelijk aangewezen achten, dat, naar des S. oordeel, het Godsrijk niet op aarde, maar in den hemel aanwezig is. Doch ook zij, die beweren, dat Paulus zich boven het Joodsche gevoelen niet verheven heeft, beroepen zich insgelijks op deze plaats, waar zij in de woorden ἐξ οὗ κτέ. de aanwijzing vinden, dat de Apostel het Godsrijk slechts tijdelijk in den hemel aanwezig acht, zoo lang namelijk Jezus aldaar zich bevindt, doch tevens meent, dat het met Jezus zal nederdalen naar de aarde, om er zich voor eeuwig te vestigen.

(4) Vgl. 1 Kor. I : 7; 1 Thess. I : 10.

"Ος μετασχηματίσει, zoo vervolgt hij vs. 21, τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Volgens deze woorden, zou Jezus bij zijne wederkomst de geloovigen eene gedaanteverwisseling doen ondergaan, in overeenstemming met de leer van Paulus, dat de geloovigen, die bij de parousie nog in leven zijn, niet zullen sterven, maar veranderd, niet ontkleed, maar overkleed zullen worden (1). De veranderde vorm, waarin het toekomstige ligchaam zal optreden, stelt de S. zich voor als eene gelijkvormigheid aan het ligchaam van Jezus heerlijkheid, het ligchaam derhalve van den hemelmensch, wiens beeld, volgens 1 Kor. XV : 49, zal vervangen dat van den aardschen, het σῶμα πνευματικόν, waarvan, blijkens 1 Kor. XV : 44, de kiem reeds aanwezig is in het σῶμα ψυχικόν, dat voor de tegenwoordige huishouding bestemd is (2).

De dag der parousie des Heeren, ἡ ἡμέρα 'I. X. (H. I : 6, 10, II : 16) (3) is, naar het oordeel des S., op handen (4), 't geen blijkt uit H. IV : 5 (Vgl. H. I : 6) waar hij zijnen lezers toeroept: De Heer is nabij. Toch verkeert hij in twijfel, of hij zelf dien dag wel beleven zal (H. I : 22—25, II : 17), een twijfel, die bij Paulus werkelijk bestond, toen hij zijn tweeden brief aan de Korinthiërs schreef (H. V : 1, 3) en die wel niet zal verminderd zijn onder de ongunstige omstandigheden, waarin hij te Rome verkeerde. Moesten echter, volgens Paulus, de gestorven vromen *in den Hades* verblijven, tot dat zij bij de vestiging

---

(1) Vgl. 1 Kor. XV : 51; 2 Kor. V : 4.

(2) Zie v. Hengel, *Comm. perpet. ad* 1 Kor. XV, p. 182 sqq. Scholten, *Initia dogm. Christ.* p. 267.

(3) Vgl. 1 Kor. I : 8, V : 5; 2 Kor. I : 14 enz.

(4) Vgl. Rom. XIII : 11; 1 Kor. X : 11 enz.

van het Godsrijk zouden opgewekt worden, onze schrijver, ofschoon, blijkens den vorm, waarin hij H. III : 11 zich uitdrukt, mede van dit gevoelen, spreekt H. I : 21 zijne overtuiging uit, dat hij terstond na zijn dood *bij Christus*, en derhalve *in den hemel* zal zijn. Deze schijnbare tegenstrijdigheid laat zich oplossen door de opmerking, dat hij, blijkens H. II : 17, verwacht den marteldood te zullen sterven. De martelaren toch, zij, die om de getuigenis van Jezus en het woord Gods onthoofd waren (Openb. XX : 4), zouden, naar het geloof der eerste Christenen, bij uitzondering niet in den Hades, maar in den hemel de parousie des Heeren verbeiden. Vandaar, dat ook Paulus 2 Kor. V : 1 verklaart te weten, dat, bijaldien zijn aardsche tentenwoning mogt verbroken (1) worden, hij een gebouw zou hebben uit God, niet met handen gemaakt, eeuwig in de hemelen.

Eindelijk hebben wij nog het oog te vestigen op H. II : 10, waar de verwachting wordt uitgesproken, dat eenmaal alle knie in Jezus naam (2) voor God zich buigen zal, zoowel zij, die in den hemel en op aarde zijn, als diegenen, welke onder de aarde, d. i. in den Hades, zich bevinden. Worden hier de bewoners van den Hades voorgesteld, als zullende eenmaal tot het rijk van Christus worden toegebracht, in de brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs vinden wij geene uitspraken, waaruit blijkt, dat, volgens Paulus, de verlossende werkzaamheid van Christus ook tot de bewoners van den Hades zich zou uitstrekken. Doch dit kunnen wij uit die brieven

---

(1) *Καταλύειν* duidt een geweldigen dood, een marteldood aan.

(2) Vgl. v. Hengel ad h. l.

gereedelijk besluiten, dat het een noodzakelijk gevolg was van de leer van Paulus, dat het eindresultaat der wereldontwikkeling beantwoordt aan die goddelijke liefde, wier beschikking het was, dat door ééne regtvaardigheid de genade over alle menschen gekomen is tot regtvaardiging (Rom. V: 18), en die allen onder de ongehoorzaamheid besloten heeft, om allen barmhartig te zijn (Rom. XI: 32) (1).

Wij zijn aan het einde gekomen van onze beschouwing der leerstellige uitspraken, in onzen brief vervat. Vereischt het reeds een moeijelijken arbeid, in te dringen in de diepte van het Paulinisch leerbegrip, de redevoeringen van Paulus, in het boek der Handelingen medegedeeld, leveren het bewijs, dat een schrijver, hoe vertrouwd hij ook moge zijn met de dogmatische overtuigingen des Apostels, toch niet zich onthouden kan van de opname van zoodanige trekken, als hem van Paulus zelven onderscheiden (2). Wanneer het ons derhalve gelukt is aan te wijzen, dat de leerstellige uitspraken van onzen brief niet alleen passen in het Paulinisch leerstelsel, maar zelfs daarvan de natuurlijke ontwikkeling bevatten en alzoo eene groote mate van oorspronkelijkheid verraden, dan is ook dit resultaat wederom eene zeer belangrijke bijdrage tot de echtheid van den brief.

---

(1) Vgl. Scholten, *L. d. H. K.*, Dl. II, bl. 96.

(2) Dit is aangewezen door Dr. A. Oort, *Specimen theologicum, quo inquiritur in orationum, quae in actis Apostolorum Paulo tribuuntur indolem Paulinam*, L. B. 1862.

HOOFDSTUK IV.

EIGENAARDIGE SCHRIJFWIJZE EN WOORDENKEUS.

Een laatste punt van onderzoek blijft ons nog over. Zal toch onze brief aan Paulus kunnen worden toegekend, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat wij daarin ook het beeld des Apostels, gelijk zich dit in zijne schrijfwijze vertoont, terugvinden. De eigenaardigheden van *den stijl, de uitdrukkingen* en *woordenkeus* des schrijvers trekken hier achtereenvolgens onze aandacht.

§ 1.

De stijl.

Er is H. I : 3, 4 een streven des S. op te merken, om aan de verklaring, die hij aflegt, kracht bij te zetten door haar te herhalen. Immers wat in zijne betuiging vs. 3: Ik dank God gedurende al

den tijd, dat ik aan u denk, reeds opgesloten ligt, dat komt nogmaals voor vs. 4: (ik dank God) altijd in ieder gebed, dat ik opzend voor u allen. Maar ditzelfde verschijnsel vinden wij meermalen in de brieven van Paulus terug, o. a. 1 Thess. I, waar hij vs. 2 zegt, dat hij altijd in zijne gebeden hunner gedenkt en vs. 3 deze verklaring herhaalt door de mededeeling, dat hij altijd God voor hen dankt.

Er worden H. I : 6—8 aan de dankbetuiging, vs. 3—5, verschillende gedachten vastgeknoopt, die onder het schrijven den auteur voor den geest kwamen. Had hij vs. 5 de Filippiërs geprezen, omdat zij *tot heden toe altijd* een Evangelischen zin hadden aan den dag gelegd, dit leidt hem er toe, om vs. 6 zijn vertrouwen uit te spreken, dat deze goede gezindheid ook *in de toekomst* hen niet zal begeven. Hieraan verbindt hij vs. 7 de vermelding van zijne *liefde tot de gemeente*, als waarin de grond van dit vertrouwen gelegen is, terwijl wederom zijne liefde oorzaak is van het *vurig verlangen naar zijne vrienden*, waarvan hij vs. 8 gewag maakt. Deze schrijfwijze treffen wij ook Rom. I : 8—12 aan, waar de Apostel wegens de verschillende gedachten, die hij in éénen adem uitspreekt, zelfs den zinbouw uit het oog verliest, zoodat op het *πρῶτον μὲν* vs. 8 geen *δεύτερον δέ* of *εἶτα δέ* volgt.

Men vindt H. I : 9—11 eene schrijfwijze gevolgd, die geheel de uitdrukking is van de persoonlijkheid van Paulus, in wiens geest de Christelijke waarheden in haren onderlingen zamenhang zoo zeer verbonden zijn, dat hij, waar hij ze uitspreekt, in éénen greep den schakel van oorzaken en gevolgen zamenvat, zonder er op te letten, of de perioden, die hij daardoor vormt, wegens de opéénstapeling van verbindingspartikels, wel aan de eischen van een zuiveren

en gekuischten stijl voldoen. Men vergelijke bijv. daarmede Rom. III : 23—26.

Blijkens den vorm, waarvan hij zich bedient, is de Schrijver H. I : 20 voornemens, aldus te schrijven: „Ik wensch, dat ik in niets zal beschaamd worden, maar met alle vrijmoedigheid Christus zal mogen verheerlijken.” Doch in den loop zijner redenering op bezwaren stuitende, die hem verhinderen, de aangevangen constructie te behouden, wijzigt hij haar, zonder evenwel de eenmaal nedergeschreven woorden ἐν πάσῃ παρρησίᾳ, die in deze veranderde constructie niet voegen, door andere meer voegzame te vervangen. Eveneens behoudt Paulus Rom. XII : 19 het deelwoord ἐκδικοῦντες, dat wegens de gewijzigde constructie voor de gebiedende wijs had moeten plaats maken (1).

Wij lezen H. I : 21: ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, waarbij het subject τὸ ζῆν en het praedikaat Χριστός, zonder copula nevens elkander worden geplaatst, omdat in des S. geest de gedachten *mijn leven* en *Christus* volkomen tot één zijn zamengevloeid, terwijl hij het aan zijne lezers overlaat, zijne niet raadselachtige bedoeling met hunne eigene woorden aan te vullen. Ofschoon deze schrijfwijze éénig is in de Paulinische litteratuur, kan toch haar Paulinische oorsprong niet twijfelachtig zijn voor wie de korte en kernachtige uitspraken opmerkt, waarin Paulus elders zijne gedachten terug-

(1) Ook H. III : 10 wordt de vs. 8 aangevangen constructie veranderd, zoodat, in plaats van ἵνα γνῶ, de infin. met den Genit. van 't artikel (τοῦ γνῶναι) gebezigd wordt, om het doel uit te drukken, even als Rom. VI : 6. Vgl. Winer, *Grammatik des N. T. Sprachidioms*, 6te Aufl., S. 291, alsmede van v. Hengel en de Wette t. a. p.

geeft. Eene duidelijke proeve hiervan levert bijv. Gal. II : 19, 20 op.

De herhaalde komst van Paulus te Philippi wordt H. I : 26 genoemd ἡ ἐμὴ παρουσία πάλιν πρὸς ὑμᾶς (1), zoodat het bijwoord πάλιν, als ware 't een bijvoegelijk naamw., gevoegd wordt bij het nomen παρουσία, even als de Apostel Gal. I : 13 zijn' voormaligen wandel in het Jodendom noemt: ἡ ἐμὴ ἀναστροφή ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. Vgl. ook 2 Kor. XI : 23.

Het partikel ὥστε dient, H. II : 12, om het gevolg te trekken uit al hetgeen vs. 1—11 was in 't midden gebracht, en tevens om de in deze pericope voorkomende vermaningen af te sluiten. Dit gebruik van ὥστε is zoo eigen aan Paulus, dat het alleen in zijn eersten brief aan de Korinthiërs zes malen op deze wijze voorkomt (2).

Volgens Baur wordt H. III : 1 (3) met τὸ λοιπόν eene vermaning ingeleid, reeds vroeger in denzelfden brief gegeven, zoodat de S. zelfs zich gedrongen acht in de woorden, die hij volgen laat: τὰ αὐτὰ γράφειν κτέ., zich daarover te verontschuldigen. Hierdoor zou hij zijne armoede aan gedachten verraden en zich aan eene vervelende, in den briefstijl van Paulus gansch ongewone herhaling schuldig maken (4). Men merke

(1) Gelijk hier van παρουσία πρὸς ὑμᾶς, zoo wordt Gal. IV : 18, 20 van παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς gesproken.

(2) 1 Kor. III : 21; IV : 8; IX : 33, XIV : 39; XV : 58.

(3) *Theol. Jahrb.*, S. 522.

(4) Wel wordt door Paulus in denzelfden brief meermalen dezelfde gedachte uitgesproken, bv. Rom. III : 20; vgl. H. VII : 7 en H. V : 20; vgl. VII : 13; doch nergens verraadt die herhaling armoede van gedachten, zoo als hier het geval zou zijn, indien Baur goed gezien had.

echter op, dat in dezen brief de opwekking tot *christelijke blijdschap*, door de woorden *χαίρετε ἐν κυρίῳ* uitgedrukt, nog niet was voorgekomen, ja, dat er van die zaak zelfs nog geen sprake was geweest (1), zoodat reeds hieruit volgt, dat de woorden *τὰ αὐτὰ γράφειν* niet op de vermaning *χαίρετε ἐν κ.* kunnen terugslaan, terwijl bovendien, gelijk door de Wette (2) is aangewezen, de woorden *ὑμῖν ἀσφαλές*, die alleen op hunne plaats zijn in eene waarschuwing voor gevaren, aanwijzen, dat de door den S. bedoelde herhaling de waarschuwing tegen dwaalleeraars betreft, die onmiddellijk vs. 2 volgt (3). Zonder eenige aanwijzing gaat de S. derhalve met *τὰ αὐτὰ γράφειν* plotseling over tot een geheel nieuw onderwerp, even als dit o. a. Rom. XII : 9 geschied.

H. III : 12 behelzen de woorden *διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ*, eene woordspeling, hoedanige ook voorkomt Gal. IV : 17, 18 en 1 Kor. XIII : 12.

---

(1) De blijdschap, waarvan H. I : 18 en H. II : 18 sprake is, is van geheel anderen aard. H. I : 18 spreekt de S. zijne vreugde uit over den lust tot Evangelie-prediking, dien zijne gevangenschap had opgewekt, terwijl hij H. II : 18 van zijne blijdschap melding maakt over de heerlijke bestemming, waartoe hij geroepen is. Vgl. E. Reuss, *Die Geschichte der H. Schriften N. T.*, 2te Aufl. 1853, I, § 131.

(2) *Handb.*, S. 208.

(3) Daar in onzen brief nergens van de vs. 2 bedoelde dwaalleeraars was gesproken, zoo komt mij de hypothese van Meyer niet onwaarschijnlijk voor, dat de S. hier zinspeelt op hetgeen hij in een' vorigen, thans verloren geraakten brief, reeds geschreven had; ofschoon uit de boven (bl. 3) aangehaalde plaatsen bij Polycarpus en Tertullianus niet met zekerheid bewezen kan worden, dat Paulus meerdere brieven aan de gemeente te Philippi zou geschreven hebben.

H. IV : 2, 17 treffen wij het in onzen brief meermalen (vgl. vooral H. III : 2) voorkomende streven des S. aan, om door herhaling van hetzelfde woord nadruk aan zijne redenering bij te zetten. Deze herhaling, die volgens Baur (1) met den aard van den Paulinischen stijl in strijd zou zijn, behoort, zoo ik meen, veeleer tot de eigenaardige kenmerken van den stijl van Paulus. Men vergelijke 1 Kor. I : 26, XII : 29, 30, VI : 11, 2 Kor. XI : 26 enz.

§ 2.

De eigenaardige uitdrukkingen.

De S. roept H. I : 8 God tot getuige aan, hoezeer hij naar zijne vrienden verlangt, en bezigt daartoe de formule: *μάρτυς γάρ μου ὁ θεός*, welke elders in het N. T. niet voorkomt, behalve Rom. I : 9, waar zij insgelijks dient tot plegtige verzekering van het onafgebroken aandenken des Apostels aan de Christenen te Rome.

H. I : 10 vinden wij de uitdrukking *δοκιμάζειν τὰ διαφέροντα*, welke alleen nog voorkomt Rom. II : 18 (2).

Gaat de S. H. I : 12 over tot het geven van mededeelingen aangaande zijnen tegenwoordigen toestand, hij leidt ze in met de woorden: *γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι.* Dergelijke formules bezigt Paulus gewoonlijk, om de aandacht zijner lezers te vestigen, op

(1) *Theol. Jahrb.* a. a. O. S. 531.

(2) Daar hier het onderwijs uit de wet wordt voorgesteld als de grond, waarop het *δοκ. τὰ διαφ.* rust, meen ik, dat de ware beteekenis dezer uitdrukking die is, welke v. Hengel en de Wette daaraan hechten: *Beproeven hetgeen goed en kwaad is.*

hetgeen hij gaat mededeelen. Meestal bedient hij zich van: *οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν* (Rom. I : 13, XI : 25, 1 Kor. X : 1, XII : 1, 2 Kor. I : 8, 1 Thess. IV : 13). Dat evenwel de Apostel aan deze woorden zich niet gebonden achtte, blijkt uit 1 Kor. XI : 3, waar hij ze afwisselt met *θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι*.

H. I : 16 spreekt de S. zijne bestemming, om het Evangelie te verdedigen, in dezer voege uit: *εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.* „Welk eene uitdrukking," roept Baur uit, „men moge haar opvatten, gelijk men wil!" Doch in deze uitdrukking is niets bevreemdends, wanneer wij slechts opmerken, dat *κεῖμαι* de passive vorm is van het ww. *τίθημι*, een vorm, die ook voorkomt 1 Thess. III : 3, waar de woorden *εἰς τοῦτο κείμεθα* insgelijks moeten vertaald worden: Wij zijn hiertoe, d. i. tot het ondergaan van verdrukkingen, bestemd.

H. I : 16, 17 worden zij, die den Apostel liefhebben, *οἱ ἐξ ἀγάπης*, en de partijdrijvers *οἱ ἐξ ἐριθείας* genoemd, welke genetische omschrijving aan Paulus zeer eigen is. Zoo worden Rom. II : 8 de partijdrijvers insgelijks als *οἱ ἐξ ἐριθείας*, Gal. III : 7 de geloovigen als *οἱ ἐκ πίστεως*, Gal. III : 10 de handhavers van de werken der wet als *οἱ ἐξ ἔργων νόμου* beschreven. Vgl. Rom. III : 26, IV : 12, 14.

H. I : 22 wordt het aardsche leven *τὸ ζῆν ἐν σαρκί* genoemd, eene benaming, die alleen in de brieven van Paulus voorkomt. Zie Gal. II : 20 enz.

H. II : 12 worden de Filippiërs vermaand, hunne eigene zaligheid te werken *μετὰ φόβου καὶ τρόμου*, eene aan Paulus eigene spreekwijze, waardoor hij wil aanduiden eene groote mate van werkzame belangstelling, ontstaande uit bezorgdheid of vreeze, dat men niet genoeg werk maakt van de zaak, waarvan sprake is. Zoo zegt hij 1 Kor. II : 3, dat hij tot de Korinthiërs

gekomen is ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ, en 2 Kor. VIII : 15, dat de Korinthiërs Titus hadden ontvangen μετὰ φόβου καὶ τρόμου. Behalve op deze plaatsen komt de formule alleen nog Ef. VI : 5 voor.

H. II : 16 wordt de vergeefsche arbeid aan de christelijke gemeente besteed, onder het beeld van een wedloop, als εἰς κενὸν τρέχειν voorgesteld, welke vorm van uitdrukking alleen nog voorkomt Gal. II : 2.

H. II : 25 wordt de gave, door de Filippiërs den Apostel toegezonden, vergeleken bij eene Gode toegebrachte offerande, zoodat Epaphroditus, die deze offers aan Paulus had overgebracht, genoemd wordt λειτουργὸς τῆς χρείας μου. Eveneens worden 2 Kor. IX : 12 de gaven, door de Korinthiërs aan de Jeruzalemsche armen geschonken, λειτουργία genoemd.

H. II : 30 vinden wij de eigenaardige voorstelling, dat de dienst, door de Filippiërs den Apostel door de toezending hunner gaven bewezen, eerst dan volkomen zijn zou, wanneer zij zelven, aan wie hij zich zóó zeer verbonden gevoelde, ook persoonlijk bij hem tegenwoordig waren. De wijze echter, waarop Epaphroditus bij Paulus de gemeente vertegenwoordigde, was van dien aard, dat hij zijn gedrag noemen kon een ἀναπληροῦν τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρὸς μὲ λειτουργίας, d. i. eene aanvulling van hetgeen, bij het gemis hunner tegenwoordigheid, aan hunne liefdedienst nog ontbrak. Even zoo wordt 1 Kor. XVI : 17 de komst van Stephanas, Fortunatus en Achaïcus eene oorzaak van blijdschap genoemd voor den Apostel, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν.

Overigens hebben wij boven reeds den Paulinischen oorsprong aangewezen van de dogmatische uitdrukkingen, H. III : 9—11 (1), van de vergelijking, vs.

(1) Bl. 75—83.

12—14 gebezigd (1), alsmede van de beschrijving vs. 18, 19 gegeven van ligtzinnige Christenen (2).

§ 3.

De woordenkeus.

Te regt heeft Baur in den brief aan de Filippiërs een aantal woorden opgemerkt, die elders in de brieven van Paulus niet gevonden worden. Doch dit verschijnsel, een natuurlijk gevolg daarvan, dat Paulus op verschillende tijden en onder verschillende omstandigheden schreef, treffen wij evenzeer aan in de brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs, onderling vergeleken, zoodat daaruit wel geene bedenking tegen de authentie ontleend mag worden. Het ontbreekt bovendien in onzen brief niet aan woorden, waarvan het zich laat aanwijzen, dat zij aan Paulus bepaaldelijk zeer eigen waren:

'Αντικειμένοι (H. I : 28) komt als benaming der tegenstanders des Christendoms in het N. T. niet voor, behalve alleen 1 Kor. XVI : 9.

'Αποκαραδοκία (H. I : 20) is een woord, hetwelk, buiten onzen brief, alleen Rom. VII : 19 gelezen wordt.

'Απόστολος (H. II : 25) heeft ook 2 Kor. VIII : 23 de beteekenis van *afgezant.*

'Απρόσκοπος (H. I : 10) *geen aanstoot gevend* (van προσκόπτω) wordt, behalve 1 Kor. X : 32, alleen nog aangetroffen in de aan Paulus toegekende redevoering voor Felix, Hand. XXIV : 16.

Δοκιμή (H. II : 22) is een woord, uitsluitend aan

(1) Bl. 54.
(2) Bl. 24, 49, 50.

Paulus eigen. Vgl. Rom. V : 4, 2 Kor. VIII : 2, IX : 13, XII : 2, XIII : 3.

Εἰλικρινής (H. I : 10), een woord, in de Paulinische geschriften zeer gewoon (1 Kor. V : 8, 2 Kor. I : 12, II : 17), komt buiten deze slechts 2 Petr. III : 1 voor.

Ἔνδειξις (H. I : 28) wordt in het N. T. alleen door Paulus gebezigd: Rom. III : 26, 2 Kor. VIII : 24.

Καύχημα (H. I : 26), herhaaldelijk door Paulus ook in den zin, dien het hier heeft: *materies gloriandi*, gebruikt, komt elders in het N. T. alleen Hebr. III : 6 voor.

Κενοδοξία (H. II : 3) wordt elders niet gelezen. Doch het adjectivum κενόδοξος vinden wij Gal. V : 26 in de vermaning: μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες, waar dus het woord tevens verklaard wordt als aanduidende eene eigenschap, waartoe het *elkander uittarten*, en *benijden* behoort.

Κοπιᾶν (H. II : 16) duidt in de brieven van Paulus meermalen de Apostolische werkzaamheid aan, 1 Kor. XV : 10, XVI : 16, Gal. IV : 11, 1 Thess. V : 12.

Λογίζεσθαι (H. III : 14) wordt door Paulus meermalen gebezigd in den zin van: *van oordeel zijn*, bijv. Rom. III ; 28, VIII : 18, XIV : 14, 2 Kor. XI : 5.

Παραμύθιον (H. II : 1) wordt elders niet gevonden, doch παραμύθια alleen 1 Kor. XIV : 3.

Πεποίθησις (H. III : 14) komt buiten de brieven van Paulus in het N. T. niet voor: 2 Kor. I : 15, III : 4, VIII : 22, X : 2 (Ef. III : 12).

Deze proeven zijn voldoende, om ons te overtuigen, dat de eigenaardige schrijfwijze van de brieven van Paulus, ook in dezen brief wordt teruggevonden. Niet dat aan deze omstandigheid, op zich zelve be-

schouwd, eene beslissende waarde ten voordeele van de authentie des briefs zou moeten worden toegekend; maar het beeld van den Apostel vertoont zich alleen daar volledig, waar, behalve zijn karakter en zijne leerwijze, ook zijn stijl en zijn spraakgebruik duidelijk te voorschijn treden. Op grond daarvan meenen wij, dat deze omstandigheid, in verband beschouwd met de reeds door ons verkregen resultaten, een niet gering gewigt legt in de schaal van het wikkend oordeel.

Hiermede is ons onderzoek ten einde. Wij hebben den brief van zijne verschillende zijden beschouwd, en stelden daarbij den schrijver gewigtige eischen, waaraan hij voldoen moest, om ons van den Paulinischen oorsprong van zijn geschrift te overtuigen. Aan die eischen nu heeft hij, onzes inziens, voldaan. Het historisch verband, waarin hij zich plaatst, bleek ons volkomen den toestand terug te geven, waarin Paulus als gevangene te Rome zich bevond. Niet alleen betrapten wij hem nergens op ééne enkele historische misvatting, maar vonden zelfs gelegenheid, onder de geschiedkundige bijzonderheden, door hem vermeld, zulke fijne trekken op te merken. die onmiskenbaar het teeken der oorspronkelijkheid dragen. Zijn karakter, uit zijn geschrift opgemaakt, vertoonde ons het beeld van Paulus, ook in de kleinste schakeringen, terwijl ons door de zelfstandigheid, waardoor zijne uitspraken zich kenmerken, duidelijk werd, dat hier aan navolging niet kan gedacht worden. Zijne dogmatische voorstellingen, terwijl zij met het leerbegrip van Paulus in volkomen overeenstemming zijn, wezen ons, daar zij tevens de natuurlijke ont-

wikkeling van het Paulinisch leerstelsel bevatten, op den oorspronkelijken auteur daarvan. Zijne schrijfwijze eindelijk, ja zelfs de keus zijner woorden, vertegenwoordigden ons den eigenaardigen schrijftrant en het spraakgebruik, eigen aan de algemeen erkende geschriften van Paulus. Bij dit alles nu komt nog, dat de bedenkingen, door de Tubingsche kritiek tegen de onderstelde identiteit des schrijvers met den Apostel Paulus ingebracht, die in den loop van ons onderzoek allen ter sprake gekomen zijn, ons gebleken zijn ongegrond of althans onhoudbaar te wezen.

Wij aarzelen dan nu ook niet, als slotsom van ons onderzoek onze overtuiging uit te spreken, dat de brief aan de Filippiërs, ons in de verzameling van de boeken des N. T. bewaard gebleven, *in alle opzigten* het beeld van Paulus vertoont, en derhalve aan hem moet worden toegekend, en verblijden ons in dien brief eene belangrijke bijdrage te bezitten tot de kennis der persoonlijkheid van den grooten Apostel der heidenen.

STELLINGEN.

I.

Het Christelijk godsdienstig geloof is onafhankelijk van de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek naar de echtheid van de geschriften des N. T.

II.

De brief van Paulus aan de Filippiërs, op goede gronden voor echt erkend, levert eene belangrijke bijdrage voor de kennis der persoonlijkheid van dien Apostel.

III.

Fil. I : 18 moet de *semicolon* achter ἀληθείᾳ weggenomen worden.

IV.

Het door Baur (*Paulus* S. 458—464) ontwikkelde gevoelen, volgens hetwelk de uitdrukkingen, Fil. II : 6, 7 voorkomende, uit het Gnosticisme moeten verklaard worden, is onhoudbaar.

V.

De formule ἡ ἐξανάστασις ἡ ἐκ νεκρῶν, Fil. III : 11 moet worden opgevat als eene figuurlijke spreekwijze,

waarmede Paulus aanduidt het leven der onsterfelijkheid, dat na den strijd der deugd, den geloovige wacht.

VI.

In de brieven van Paulus wordt aan Jezus een voorbestaan toegekend.

VII.

De gemeenten door Paulus in Galatië gesticht waren landgemeenten.

VIII.

De onderlinge vergelijking leert, dat de tekst van 2 Kon. XIX oorspronkelijker is dan die van Jes. XXXVII.

IX.

Het is onwaarschijnlijk, dat Ps. XLV eene bruiloftszang is, en niet geoorloofd, uit vs. 13 af te leiden, dat de vs. 10 vermelde koningin uit Tyrus afkomstig geweest is.

X.

Aanbeveling verdient de verplaatsing der woorden van Habakuk III : 15 achter vs. 7.

XI.

Te onregte wordt het gevoelen, volgens hetwelk de Christelijke kerk op Petrus gegrondvest is, verdedigd met een beroep op Mt. XVI : 18.

XII.

Het *tweede* Evangelie geeft, H. XIV : 22, 24, de woorden door Jezus aan den paaschdisch gesproken, meer getrouw terug dan het *eerste*, H. XXVI : 26—28.

XIII.

Die woorden werden, volgens het *derde* Evangelie H. XXII : 19, 20 en in overeenstemming hiermede bij Paulus (1 Kor. XI : 23—25), gesproken op een' maaltijd, onderscheiden van den paaschdisch, en na afloop hiervan door Jezus ingesteld tot gedachtenis van zijn dood.

XIV.

In het vierde Evangelie wordt ontkend, dat Jezus, gelijk wij uit de drie eerste Evangeliën weten, op den laatsten avond zijns levens met zijne jongeren den paaschmaaltijd gehouden heeft.

XV.

Heb. VIII : 3 is in den zamenhang, waarin het voorkomt misplaatst.

XVI.

Renan's *vie de Jésus* bewijst, dat aan eene historische levensbeschrijving van Jezus niet te denken valt, zoolang men in het onzekere verkeert omtrent den oorsprong en de historische waarde van het vierde Evangelie.

XVII.

Van het oogenblik af aan, dat Hess begonnen is, het *leven van Jezus* te schrijven, is in beginsel toegestemd, dat Jezus' verschijning op aarde eene zuivermenschelijke geweest is.

XVIII.

Het materiële beginsel van s'menschen regtvaardiging door het geloof, door de hervorming in Duitschland op den voorgrond geplaatst, is in den grond een zuiver-ethisch principe.

XIX.

De zedekunde moet rusten op de kennis der zedelijke wereldorde.

XX.

Te onregte wordt aan Justinus Martyr toegekend de *cohortatio ad Graecos*.

XXI.

Het catechetisch onderwijs bedoelt niet alleen mededeeling van godsdienstige kennis, maar ook, en vooral de vorming der leerlingen tot het godsdienstig-zedelijke leven in de gemeenschap van Christus.

XXII.

De Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk, moet om waarlijk de kerk te vertegenwoordigen, anders worden zamengesteld, dan zij thans is.
